

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 91. szám

2011. 3. szám

tartalom

igehirdetés

Ittzés János: Igehirdetés búcsú-istentiszteleten / 1

lutheri teológiáról mindenkinek

Véghelyi Antal: A „theologia crucis” – mint ami Luther gondolkodását életre szólóan meghatározta II. / 5

tanulmány

Böröcz Enikő: Ordass Lajos és Nagybörzsöny / 9

Novotny Dániel: Sosem vagyunk kicsik / 20

Tubán József: A világvallások hatásai a mindennapi kegyességben / 26

emlékezünk

Weltler Rezső: ... Hogy Isten valóban Isten legyen

– 125 éve született Karl Barth / 33

könyvismertetések

Kovács László: Ajánló Ittzés János *Hacsak* című írásgyűjteményéhez / 38

postánkból

Glatz József: A furcsa csend / 40

tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 91. szám – 2011. 3. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Igehirdetés búcsú-istentiszteleten¹

A keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje.

Úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint a megfeszítettéről. És én erőtlenség, félelem és nagy rettegés között jelentem meg nálatok. Beszédem és igehirdetésem sem az emberi bölcsesség megejtő szavaival hangzott hozzátok, hanem a Lélek bizonyító erejével; hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék. (1Kor 1,18;2,2–4)

Keresztyén Gyülekezet, szeretett Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Hát hogyan félné az ember? Hát hogyan szorítaná össze szívét az aggodalom? Hát hogyan töltené el lelkét a rettegés, amikor Isten azt a kockázatot vállalta s vállalja, hogy kiválasztott embereken, az apostoli szolgálat gyönyörűséges igáját cipelőkön keresztyül keresi az elveszetteket? Hát hogyan borzongana bele a lelkünk, amikor azt kell hallanunk, hogy nem egy jó hangulatú óra esetleges kisebb sikere vagy kudarcá múlik rajtunk, hanem a reánk bízottak üdvössége? Hát hogyan félné az ember?

Nemcsak Pál, nemcsak a régi egyház nagy tanítói, nemcsak a reformátorok és a mártírok, hanem azok is, akiket Jézus Lelke ma ragad nyakon és szíven, és erre a szolgálatra elhív, ugyanezt élék át. Korinthusban vagy másfelé a földkerekségen – vagy éppen Takácsiban, Gecsén, Szerecsenyben, Nemesgörzsönyben, Kőszegen, Kiszsidányban vagy Győrött vagy szerette a Dunántúli Egyházkerület gyülekezeteiben. Amikor Jézus Lelke beleégeti elhívó szavát a szívünkbe, és azt mondja: menjetek! Ti vagytok a tanúk, ti vagytok a hírvivők. Tőletek hallják, ha hallják – s ha nem szóltok, nem hallják. Ugye érthető, hogy összeszorul a szív és a lélek?

De hála legyen a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak, hogy ő vállalta értünk a kockázatot, a küzdelmet, a harcot, és mi azért tanúskodhatunk az ő hatalmának, szeretetének erejéről, mert ő megragadta a szívünket. Nem feltételezésekbe bocsátkozunk, nem elképzeléseket vázolunk, hanem megragadott szívvel arról tanúskodunk, hogy az Isten Fia, Jézus Krisztus, Urunk és Megváltónk meghalt értünk a kereszten. Hogy tele volt az akkori világ keresztfákkal? Hogy alig volt olyan település a Római Birodalomban, amelynek határában ne állt volna egy-két vagy éppen ezerszámra kereszty, ez a szörnyűséges kivégzőeszköz? Ez igaz. S mégis, az

Ti vagytok a tanúk, ti vagytok a hírvivők. Tőletek hallják, ha hallják – s ha nem szóltok, nem hallják.

1 2011. június 18-án Ittzés János püspök – szerkesztőségünk tagja – ezzel az igehirdetéssel búcsúzott aktív püspöki szolgálatától a győri öregtemplomban. Az igehirdetés közlésével mondunk köszönetet szolgálatáért.

az egy, ott a Golgotán, páratlan! Hiszen azon maga Isten halt meg érted! És azt az egyet állított bele Isten a világtörténelem és életünk középebe! Némelyek pedig, igaz, akkor is, vihogtak rajta. Szégyennek, kudarcnak tartották. És azóta is, újra és újra – akár egy római padozat kövébe karcollják bele a számárfejú, keresztben függő figurát, akár fejtetőre állítják budapesti tereken a karácsonyfát – mindig ugyanaz a cinizmus, ugyanaz a gúny. Bolondság az egész! Ti ebben bíztok? Ti erre tettétek fel az életeteket?

Sokak szemében *szégyen, kudarc, nevetség tárgya; számunkra az élet beszéde ez: az üdvösség forrása Jézus Krisztus Urunk kereszthalála.*

Testvéreim! Nem ítélkezünk. Egy pillanattig se jusson ez az eszünkbe! Bár nem tagadjuk, fáj, hogy Urunkat újra és újra megvetik, fáj, hogy újra és újra hallani kell, évezredek mélyé-

ből vagy friss indulatokból támadóan, mai torkokból is a kacajt. De mi eközben, amikor a Lélek meghajlítja derekunkat, és megroskaszta térdünket, együtt énekeljük Pál apostollal a Krisztushimnusz; együtt énekeljük, hogy *előtted, Urunk, meghajol minden térd.* Mi tudhatjuk a titkot, mert abban a kegyelemben és kiváltságban részesültünk, hogy előttünk immár nem rejtett a misztérium lényege. Megfejtteni ugyan agyunkkal nem tudjuk, titkait filozófiáinkkal fel nem göngyöltjük, logarléceinken és számítógépeinkkel egységeit és különbségeit ki nem számolhatjuk – de mégis a szív mélyén megszületett, újra és újra megszületik a bizonyosság. Sokak szemében szégyen, kudarc, nevetség tárgya; számunkra az élet beszéde ez: az üdvösség forrása Jézus Krisztus Urunk kereszthalála.

Ebben a kettőségben él, és olykor őrlődik, az ember. Mert a miénk az üdvösség bizonyosságában a hit által ébresztett öröm – és olykor erőt vesz rajtunk mégis a félelem és nyugtalanság. És amikor most hivatalosan elköszönök testvéreimtől, a Dunántúli Egyházkerület népétől és szolgatársaimtól, engedjék meg nekem, hogy újra elmondjam: testvéreim, szeretteim, nem az az igazi veszély, hogy mások milyen módon firkálnak gúnyrajzokat falakra vagy újságokba. Nem az az igazi veszély, hogy ki hogyan bánik *odakint* a szenttel, az igazsággal és az örök-

Testvéreim, szeretteim, ... az a veszély, *amikor a mi szívünkben, igen, a mi szívünkben támad a kétség, és a mi szívünkben kúszik elő a kísértő kígyó, és vonja kétségbe az evangélium igazságát!*

kévalóval. Hanem az a veszély, amikor a mi szívünkben, igen, a mi szívünkben támad a kétség, és a mi szívünkben kúszik elő a kísértő kígyó, és vonja kétségbe az evangélium igazságát! Jézus Krisztus Urunk ezért harcol értünk, és hirdetteti nekünk az evangélium igazságát pásztorain keresztül mentő szeretettel, a saját szívünk kételkedését, hitetlenségét, keményszívűségét legyőzni akaró irgalommal, hogy megnyíljen a szemünk, és feltáruljon újra és újra előttünk a bizonyosság. Nekünk, akik üdvözülünk, ez az Istennek ereje, és nincs más! Nincs más, és jaj annak az egyháznak, amelyik más értékekre kacsintgat. Akár politikai alkukra, akár a szánk íze szerint való kormányok szándékára, az adófizetők 1%-ára, mert azt hiszi, hogy ezek jövőjének biztosítékai. Jaj azoknak, akik azt gondolják, hogy ezen az egyen, a Krisztus keresztfén és a róla szóló tanúságtételen kívül van más reménység! Jaj azoknak, akik azt hiszik, hogy ezen az egyen kí-

vül van más bizonyosság! Hadd intselek benneteket szolgatársaim, püspök testvérek, lelkipásztorok, gyülekezeti vezetők, hittestvérek, higgyétek el, ez az egyetlen fundamentuma az egyháznak, mert az egyház, ahogy a régeik mondták, *creatura verbi*, az Ige teremtése, az Ige által létrehozott valóság. Ezt hirdessétek, ebben bízzatok, és azért imádkozzatok, hogy ilyen pásztorokat adjon egyházunknak Jézus Krisztus! És ilyen tanúságtévők szava legyen hatékony a mi életünkben, és formáljon élő tanítványokká bennünket!

Pál apostol pontosan tudta, hogy az egészen hétköznapiak tűnő konkrét kérdések megoldásának útja is innen indul. Talán joggal feltételezhetem, hogy testvéreim tudják, milyen is volt az a korinthusi gyülekezet, ahova remegéssel, félelemmel, nyugtalansággal, belső erőtlenségét érezve, és ezért önmagát Jézus Lelkére bízva érkezett meg a népek apostola, Pál. Pártoskodó gyülekezet. Különbéféle szekértáborokba szerveződtek. És Pál mégsem tart nekik konfliktusmegoldó tréningeket, nem mondja azt, hogy majd egyikkel is, másikkal is begyakoroljuk a megoldási lehetőségeket. Nem ezt teszi, hanem belekiáltja szívébe, ezeknek a pártoskodó korinthusiaknak a szívébe: a keresztről szóló beszédre figyeljete! Mert ha nem a kereszttel találkoztok egymással, akkor semmi nem ment meg benneteket a pártoskodástól.

A mögöttünk lévő évszázad folyamán ezt fedezhettük fel mi is az ökumenikus mozgalomban. Ahogy *Nathan Söderblom*, a híres svéd érsek, a szemléletes példával elének rajzolta a küllős kerék egyszerű geometriáját: minél közelebb vannak a küllők pontjai a kerékagyhoz, a középponthoz, annál közelebb vannak egymáshoz. Ezért vagyok hálás testvéregyházaink vezetőinek is, hogy eljöttek erre az alkalomra. És biztos vagyok abban, hogy nem egyszerűen testvéri gesztusból vannak itt, hanem ebből a meggyőződésből. Mert rítus, viselet és sok minden más elválaszthat, de Krisztus összeköt, mert a kereszttel által üdvözül lutheránus, református, római katolikus, ortodox és a közeli meg a távol élő – bárki, aki ezen a világon az üdvösség reménységét őrzi szívében. Nincs más, testvéreim.

Ezen az órán ezért irányítja gondolatainkat, és figyelmeztet bennünket Jézus Krisztus Urunk, hogy most se gondoljunk mást, mert ha számadásra hív, és lelkiismeret-vizsgálatra indít, erről kell számot adnunk. Nem vezettem-e félre a rám bízottakat hamis tanítással? Nem álltam-e elő emberi ötletekkel az egyetlen igaz tanítás helyett? Nem javasoltam-e olyan megoldásokat gyülekezet és pásztor, gyülekezet és gyülekezet közötti konfliktusok rendezésére, amelyeknek eredője nem Jézus Krisztus kegyelme, amely kiábrázolódtott a kereszten? Nem szólítottam-e más módon, elvtelen engedékenységgel, nem evangéliumi szeretettel, hanem a mai kor ízléséhez idomulva az egyházon kívülieket, ahelyett, hogy türelmes szeretettel erről az egyről, erről az egy kincsről tanúskodtam volna? Az Isten irgalmazzon nekem, ha erre csak egyszer is sor került! Ezt kérem tőletek is, testvéreim, végezzétek így a szolgálatot, ezzel a szent „egy ügyűséggel”, mindent egy lapra feltéve, amint Isten is erre az egy lapra, Krisztus keresztségére tett fel mindent. Mert ide futnak a történelem száalai, és innen indul a jövő útja mindig. Ide térünk vissza, itt nyerünk békességet, itt ka-

És tudjuk, hogy akik ezzel az erővel szárnyalnak, bár meg-megtorpanhatnak, időnként bizonytalanok is lehetnek, de halálos fáradtság nem vehet erőt rajtuk.

punk új erőre, itt nyílnak ki az egyébként sorvadtt szárnyak. És tudjuk, hogy akik ezzel az erővel szárnyalnak, bár meg-megtorpanhatnak, időnként bizonytalanok is lehetnek, de halálos fáradság nem vehet erőt rajtuk. S ebben a keresztben, a győzelem jelében tartja meg örökkön-örökké

Hallatlan nagy méltóság és csodálatos felelősség, hogy erre a szolgálatra elhívott bennünket Jézus Krisztus Urunk.

ké egyházát a mi Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus. Kérlek benneteket, testvéreim, Jézus keresztjére tekintve, testvéri, pásztori szeretettel kérlek, így emlékezzetek szolgálatomra, ezt az egyet tartjátok fontosnak benne; mert minden más mellékes, felesleges, sőt talán kár-

tékony. Ha használhatt engem életekben, hitetek növelésének segítésében, a bűnök terhének letételében, az üdvösség reménységében való megerősödéseketben Jézus Urunk, akkor ezért adjunk közösen hálát.

A keresztéről szóló beszéd bolondság azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje. S ha tudták volna testvéreim, hogy egészen a magaménak éreztem s érzem Pál apostol vallomását félelemről, erőtlenségről, rettegésről, nyugtalanságról, akkor még inkább imádkoznának értem és szolgatársaimért, mert hallatlan nagy méltóság és csodálatos felelősség, hogy erre a szolgálatra elhívott bennünket Jézus Krisztus Urunk. Pásztor és gyülekezet, püspök és egyházkerület így talál újra és újra egymásra a csoda fájánál, a győzelem fájánál, Jézus Krisztus keresztjénél.

Talán többen ismerik, testvéreim, azt a történetet, amikor Pál apostol Milétoszba a kikötőbe hívja az efezusi presbitereket (ApCsel 20,17). Igaz ugyan, hogy ő arra gondol és arra számít, hogy többé nem találkozhat velük, és ezért szavait különösképpen is súlyosnak érzik a gyülekezet vezetői. Az Isten titka, hogy mi hányszor, hol és mikor találkozunk ezután, de jó szívvel idézem Pál apostol szavát hivatalos szolgálatom utolsó igehirdetésének végén: Szeretteim, *Istennek és kegyelme igéjének ajánllak titeket, aki felépíthet benneteket, és örökséget adhat nektek a szentek között* (ApCsel 20,32), és megőrizhet benneteket, a földön küzdő egyház közösségében az ő eljövendő országa számára. Ámen.

Imádkozzunk!

Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus, borítsd ránk irgalmad palástját, fedezd el és bocsásd meg bűneinket, mulasztásainkat. Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus, add kezünkbe és szánkba igéd fegyverét, hogy vele harcolhassunk a bűn és az ördög hatalma ellen, és reménységgel tanúskodhassunk rólad. Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus, tarts meg és őriz meg bennünket egyházad közösségében most és életünk minden napján, hogy majd egykor az angyalokkal és az üdvözültek seregével együtt dicsérhessünk és magasztalhassunk téged, aki meghaltál, de feltámadtál, élsz és uralkodsz mindörökkön-örökké. Ámen.

A „theologia crucis” – mint ami Luther gondolkodását életre szólóan meghatározta II.

... *Aki nem veszi fel keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám. Aki utánam akar jönni, vegye föl keresztjét minden nap, és úgy kövessen engem!* Ez a melódia csendül fel Mt 11,28–29-ben is, csak egészen más, sokkal lágyabb hangszerelésben: *Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok, és meg vagytok terhelve, és én megnyugvást adok nektek. Vegyétek magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok, és alázatos szívű, és megnyugvást találtok lelketeknek. Mert az én igám boldogító, és az én terhem könnyű.* A boldogságot adó, könnyű iga, és a kereszt, valójában egy és ugyanaz. Olyan titok ez, amit a világi értelemben bölcsek és okosak nem érthetnek meg. Pedig egyáltalán nem bonyolult tudomány ez! Ellenkezőleg, olyan egyszerű, hogy még a gyermekek is fel tudják fogni. Sőt, Jézus szerint egyedül ők fogják fel!

A felnőttesen okoskodó értelem itt mindig vagy-vagy kérdést lát: vagy a kereszt vagy a boldogság! A kettő együtt nem megy! A kereszt büntetés, amittől minél előbb meg kell szabadulni; de legalább is nehéz próbatétel, ami jobb, ha minél előbb véget ér.

Luther, a kereszt teológusa, megértette és tudta, hogy ez nem így van. De nem voltak illúziói. Tudta, hogy a keresztyének nagy többsége világiasan gondolkodik, és hallani sem akar arról, hogy ebben a világban éppen a kereszt alatt van elrejtve az öröm és a boldogság. Pedig Luther meg volt győződve, hogy a boldogságot és lelkük békességét csak azok találhatják meg, akik keresztjüket naponta engedelmesen fölveszik. Miért? A válasz nagyon egyszerű. A kereszt Istent magát hozza el az életünkbe! Öröm és boldogság pedig csak ott van, ahol Isten van! Ezt még a gyermekek is képesek belátni!

A gyermeki hit éppen ezért nélkülözhetetlen a kereszt lázadás és zúgolódás nélküli elfogadásához. A kereszt teológusának lenni annyi, mint a hit teológusának lenni, és minden körülmények között hitből élni, hiszen már az ószövetségi próféta, Habakuk is állítja (Hab 24), és nyomában az apostol is tanúsítja, hogy *az igaz ember hitből él.* Olyan hitből, ami ellene mond az érzékek útján nyert tapasztalatnak, ellene mond a ráció érvelésének, mert nem a tapasztalaton és nem az emberi tudáson, hanem egyedül a Krisztus keresztjén tájékozódik.

A boldogságot adó, könnyű iga, és a kereszt, valójában egy és ugyanaz. Olyan titok ez, amit a világi értelemben bölcsek és okosak nem érthetnek meg.

Az érzékek a Krisztus keresztje alatt rendre csődöt mondanak. A szem nem lát mást a kereszten, csak a Krisztus testi elesettségét, haláltusáját és gyalázatát. A fül nem hall mást, mint a főpapok és a hóhérok gúnyolódását, a haldokló néhány elhaló szavát, és az agónia megszo-
kott hangjait. A szem a megfeszített Krisztusra nézve sehol sem látja az Istent, és a fül sem hall

A Golgota keresztjén *valóban Isten függ Istentől elhagyatva! Más szóval az Isten éppen ott van, ahol a józan ész szerint végképp és soha nem lehet: Isten a halálban van!*

a kereszt alatt mennyei szózatot. Az értelem pedig végképp csődöt mond, és semmit sem tud felfogni a legszentebb titokból. Mert nagypénteken nemcsak a nap sötétül el délidőben, nemcsak a kősziklák repednek meg, nemcsak a teremtet világ, a természet fordul ki sarkából, és nem is csak a templom kárpitja hasad ketté, hanem Isten maga is, mintegy kifordul isteni mivolt-

tából, mert a Golgota keresztjén valóban Isten függ Istentől elhagyatva! Más szóval az Isten éppen ott van, ahol a józan ész szerint végképp és soha nem lehet: Isten a halálban van!

Hogy a kereszten függő halott Krisztus az Isten Fia, aki egy az Istennel, azt senki nem ismerheti fel abból, amit a kereszten a szeme lát, amit a füle hall, és amire mindezek alapján az értelme következtetni tud. Egyedül a hit képes felfogni, amit ott a kereszt alatt egyedül csak a római százados mond ki: *Ez az ember Isten Fia volt!* Luther hittel elfogadja ezt a tanúságtételt, sőt még többet is mond ennél, amikor a Krisztus keresztjére mutat. Azt mondja, hogy aki hitével felismeri az Istent ott, ahol az érzékek szerint nincs, ahol az értelem szerint nem is lehet, az ha kitart, valóságosan meg fogja tapasztalni, hogy igaza van: meg fogja tapasztalni az Isten jelenlétét! Mert amennyire igaz, hogy a hit soha nem a tapasztalatból indul ki, és empirikus tapasztalás útján soha nem lehet hitre jutni, mint ahogy értelmi következtetés eredmé-

nyeként sem, épp annyira igaz, hogy a hívő végül valóságosan megtapasztalja azt, amit hitével már megragadott. Luther ezt az igazságot nem az emberi ész, a ráció okfejtésével következteti ki, hanem számára ez egyenesen kö-

Azt hisszük, *amit nem tapasztalunk, de végül megtapasztaljuk azt, amit hiszünk.*

vetkezik a theologia crucis raciónak ellene mondó logikájából.

Ezért állítja Luther, hogy a hit mindig tapasztalás híján, sőt az érzéki tapasztalatoknak ellentmondva születik, de végül tapasztalássá lesz! Mert – így mondja – a hit nem tapasztalat, hanem a hit megelőzve minden tapasztalatot, végül *megtapasztaltatik!* Azt hisszük, amit nem tapasztalunk, de végül megtapasztaljuk azt, amit hiszünk. Ez a kereszt teológusának alapvető felismerése.

Luther a hit útján szerzett tapasztalatot *hittapasztalatnak* nevezi, és azt mondja, hogy ez erősebb minden érzéki úton szerzett tapasztalatnál. A hittapasztalat forrása pedig mindig Isten, mert ő – miként Jézus ígerte –, végül mindig kinyilatkoztatja magát a hívőnek. És abban a pillanatban, amikor ez bekövetkezik, a kereszt megszűnik teher lenni! Addig a kereszt alatt a hívő csak saját erőtlenségét tapasztalja, és ahogy fogy az ereje, a kereszt egyre elviselhetlenebb

teherként nehezül rá. Amikor viszont Isten kinyilatkoztatja magát a hitben, a hívő nemcsak Isten jelenlétét tapasztalja meg, hanem Isten erejét is. Attól a pillanattól úgy érzi, hogy már nem is ő hordozza a kereszjtét, hanem a kereszt hordozza őt. Más szóval Isten hordozza a keresztre által! Ez pedig ezen a világon a legboldogítóbb tapasztalat! Akinek része van benne, megérti Jézus szavát: *Az én igám boldogító, és az én terhem könnyű.* De megérti Pál apostolt is, aki odáig ragadtatja magát, hogy egyenesen az erőtlenségével dicsekszik, és ezt mondja: *Amikor erőtlen vagyok, akkor vagyok erős!*

De aki hitben így megtapasztalja Istennek a kereszt által megnyilvánuló erejét, az még valami mást is meg fog érteni! Tudni fogja, hogy ebben a világban *hol ne* keresse az Istent, és *hol kell* keresnie!

Luther kereken kimondja: ahol fény van, ahol pompa van, ahol gazdagság és hatalom van, ahol fegyverek vannak, ott ne keresd az Istent, mert biztosan nincs ott! A gazdagok és a hatalmasok ügyei nem az Isten ügyei, nincs hozzájuk semmi köze. Viszont légy benne biz-

tos, hogy Istennel van dolgod mindenütt, ahol szükségét látsz, ahol szenvedők jajkiáltását hallod. Luther így, és nem másként érti, amikor azt mondja, hogy számára „tele van a világ Istennel”! Mert a világ szemében senkiknek és semmiknek, a kisemmizetteknek és elnyomottaknak ügye egészen biztos, hogy az Isten ügye. Velük pedig valóban tele van a világ. Ám Luther szájából ez nem valamiféle szociális evangélium, nem a 20. századi „social gospel”, nem is a latin-amerikai forradalmárok „felszabadítási teológiája”, hanem csak arról van szó, hogy Luther a kereszt teológusaként tájékozódik az őt körülvevő világban. Ézsaiás prófétára hivatkozva vallja, hogy „Isten szeme mindig a mélységbe néz”, mert *ő elérhetetlen magasságban lakozik, de a megtört szívűvel és alázatossal is* (Ézs 57,17), a Golgota keresztnél pedig alászállt a legnagyobb mélységbe, hogy azokkal lehessen, akik a mélységben vannak, és a mélységből kiáltanak hozzá.

Ha tehát Istent keresed itt a földön – mondja Luther – , könnyen megtalálhatod! Csak ehhez nem fölfelé, hanem lefelé, a mélység felé kell fordítanod a tekinteted! A kereszt teológusa ezért tudja, hogyha Isten ügyében akar járni, Istennek akar szolgálni, akkor a mélységben levőket kell felkeresnie, hozzájuk kell fordulnia. Velük kell megosztania a kenyerét, úgy mintha Krisztusnak adná.

De Luther figyelmeztet: a dicsőség teológusai is osztanak alamizsnát (többnyire a feleslegükből), de ők ezt annak reményében teszik, hogy az örökkévalóságban ez számukra majd dicsőséget szerez. Ezért meg fognak szégyenülni. A kereszt teológusa nem a várható jutalom és elismerés reményében fordul szenvedő embertársai felé, hanem mert saját keresztnének hordozása közben megtapasztalta, hogy vele van az Isten, és erőtlenségében hordozza őt, és ezért

Ha tehát Istent keresed itt a földön – mondja Luther – , könnyen megtalálhatod! Csak ehhez nem fölfelé, hanem lefelé, a mélység felé kell fordítanod a tekinteted!

A kereszt teológusa nem áldozatot hoz, hanem örömmel és boldogan hajol le bajba jutott embertársához, a viszonzásra nem is gondolva.

nem érzi terhes igának, hogy odaforduljon másokhoz, akiknek az övénél is súlyosabb keresztet kell hordozniuk.

A kereszt teológusa nem áldozatot hoz, hanem örömmel és boldogan hajol le bajba jutott embertársához, a viszonzásra nem is gondolva. Azzal a szelíd alázattal tesz mindent, ami nem az övé, hanem egyedül Jézusé. Ezt az alázatot nem lehet gyakorlással betanulni, de megtaníthat rá a Krisztus keresztién tájékozódó hit tapasztalata.

Ízelítő

Olvasóink a sorozat folytatásában az alábbi témákra számíthatnak:

Törvény és evangélium

Kereszttség, úrvacsora, gyónás

Az egyház hét ismertetőjegye

Isten akarata – szabad akarat

Ordass Lajos és Nagyörzsöny

A következő két tanulmányt a szerző Jézus Krisztus Magyarországi Evangélikus Egyháza egyik „nagy öreg”-jének, Ordass Lajos püspök vejének, ifj. Dedinszky Gyulának ajánlja.

I.

A nagyörzsönyi gyülekezet 20. századi története dióhéjban

Az Evangélikus Országos Levéltárban lévő anyagok, továbbá Sárkány Tibornak a gyülekezetben eltöltött éveket követő visszaemlékezései nyomán kaphatunk némi tájékoztatást a gyülekezet korábbi történetéről. Az ősi, többségében német hátterű evangélikus gyülekezetben a századok folyamán *saját német hagyományok, énekeskönyv* illetve – a gyülekezet elzárt helyzete miatt – *saját német nyelve* alapján folytatódott az élet. A 20. században, a 30-as évek közepén a gyülekezetet is elérték az akkoriban mind a szlovák, mind a német gyülekezetekben megfigyelhető *magyarosítási törekvések*. Az addigi saját német énekeskönyv mellett magyar énekeskönyv használata és magyar istentisztelet tartása is szóba került. A Szimonidesz Lajos (1909–1922) utódeként szolgáló Péter Henrik a gyülekezet akkori lelkésze nyitottnak mutatkozott a változások iránt. Sőt! Egyik – 1936-ban kelt – levelében kevesellte a gyülekezetnek kipróbálásra küldött 80 darab dunántúli énekeskönyvet, pláne akkor, „... amikor minden vasárnap akarunk magyar istentiszteletet tartani.”¹ Eleinte havi egy magyar istentiszteletet tartottak, az év végére azonban egy rendkívüli közgyűlés keretében arra kötelezték magukat, hogy „... az eddigi havi egy magyar istentisztelet helyett minden vasárnap [tartanak] magyar istentiszteletet.”² Ezt a közgyűlést 1936. december 6-án tartották meg. Ugyanezen választották meg a gyülekezet másodfelügyelőjéül Gregersen Nils gazdasági felügyelőt is, akit 1937. július 18-án iktattak be. A saági *Gregersen család* sokat tett a gyülekezetért, 1942-ben például díszes ablakokat csináltattak a templomba. A Gregersen név a későbbi időben is erősen vonzotta a skandináv hátterű vendégeket Nagyörzsönybe. 1940. március 18-án közölték, hogy a gyülekezeti istentiszteleti nyelv egyszerre német és magyar. A gyülekezet lelkészét és tanítóját 1940-ben behívták a hadseregbe, de sikerült őket felmentetni.

Annak is nyoma maradt, hogy a gyülekezetben is felbukkantak a *németesítési törekvések*, bár nem olyan mértékben, mint más gyülekezetekben. Kovács Sándor püspök a gyülekezet lelkészével együtt igyekezett ezeknek a törekvéseknek gátat vetni. A püspök keményen meg-

1 Evangélikus Országos Levéltár Dunáninneni Evangélikus Egyházkerület. [EOL DIEEK] 66.d. Péter Henrik lelkész levele Kovács Sándor püspöknek 1936. augusztus 22-én.

2 EOL DIEEK 66.d. Péter Henrik lelkész levele Kovács Sándor püspöknek, 1936. december 23-án.

rótta a gyülekezet érintett tagjait: „Ilyen eljárás meggyalázza a német nemzetet, amelyet eddig mint a reformátor nemzetét egyenesnek és becsületesnek ismertem [...] Atyafiúi szeretettel ajánlom figyelmükbe, hogy ne áskálódjanak a magyar nemzet ellen, amely Önökkel kenyerét megosztotta, és Önöknek olyan jólétet biztosított, amilyenhez a nagy német birodalomban sohasem jutottak volna. Ezt a testvéri szeretetet a jövőben is meg akarjuk őrizni mindaddig, míg ilyen eljárásokkal az ellenkezőre nem kényszerítenek.”³

Amikor a falu lakói – 1944 decemberében – értesültek arról, hogy közeledik a front, és haltak arról is, hogy a német lakosságot érik a legnagyobb atrocitások, elhagyták a falut. A lel-

A nagybörzsönyi gyülekezet *egy Németországba történő kitelepítésén és egy Magyarországon belüli áttelepítésén esett át.*

kész, a kántortanító és a tanítónő viszont csak a kiűritési parancsot követően – 1945. március 17-én – távozott el. A visszatérést követően a templom és az iskola megrongálását jelentette a gyülekezet lelkésze a püspöknek. A legnagyobb megpróbáltatás viszont a

Volksbund sikeres működése következményeként várt a gyülekezetre. Kuthy Dezső püspök a lelkész ez irányú aggodalmára a következőképpen reagált: „A jelentésben jelzett politikai okból, mint látom, még súlyosabb bajoktól tartanak, és nyugtalanságukat magam is indokoltnak látom. Vajha a megpróbáltatások ne ráznák meg alapjaiban a szép múltú gyülekezetet, amelynek jövőjéhez szép reményeket fűztünk. Nagytiszteletűséged bölcsességére nagy szüksége volt és lesz hívei seregének.”⁴ A gyülekezetnek egy 1945 második felében készült jelentés szerint még 1031 tagja volt.⁵

Az 1950-ben megírt rövid – a gyülekezet 1900 és 1950 közötti történetét tartalmazó – összefoglalás szerint a nagybörzsönyi gyülekezet egy Németországba történő *kitelepítésén és egy Magyarországon belüli áttelepítésén* esett át. A két eseményt követően a gyülekezet létszáma felére apadt, az áttelepítést követően ugyanannyi római katolikus személy érkezett a faluba.⁶ Péter Henrik utóda, Sárkány Tibor ezeket az adottságokat örökölte elődjétől, és ezen a háttéren igyekezett nem pusztán a megőrzés, hanem a megújítás szolgálatát is elvégezni. Legfőbb célját abban fogalmazta meg: „... hogyan tudom evangéliumi lelkülettel megtölteni az erős hagyományörzést.”⁷

A ki- és áttelepítéssel büntetett falu és a benne élő evangélikus és római katolikus gyülekezetek nem tartoztak a kommunista korszak kegyeltjei közé. Olyannyira nem, hogy 1959-ben a téesszervezés ellen fellázadt faluközösséget az evangélikus gyülekezet belső életébe is törvénytelenül beavatkozó hátrányos következményekkel sújtották. A későbbiekben az

3 EOL DIEEK 66.d. Kovács Sándor levele Antal Gyulának a németesítési törekvések ellen. 1941. szeptember 9.

4 EOL DIEEK 66.d. Kuthy Dezső püspök levele Péter Henrik lelkésznek. 1945. május 21.

5 EOL DIEEK 66.d. Péter Henrik jelentése a gyülekezet állapotáról 1945. szeptember 8-án.

6 EOL DIEEK 66.d. Péter Henrik: A nagybörzsönyi gyülekezet története 1900 és 1950 között. Készült: 1950 karácsony havában.

7 Sárkány Tibor: Emlékeim. MondAt Kft. Kecskemét. 2006. 64.o.

Ordasst meglátogató parasztemberek gyakran elmesélték, hogy a helyi térszben egyáltalán nem veszik figyelembe az emberek véleményét, és a háztáji földekkel is egészen önkényes módon járnak el.

II.

Nagybörzsönyben megüresedik a lelkeszi állás:

1964. február–április

Ordass Lajos 1964-ben – másodszori, ezúttal végleges eltávolításának hatodik évében – értesült arról, hogy egyik leánya, Zsuzsanna férje, ifj. Dedinszky Gyula addigi alberti másodlelkész esetleg Nagybörzsönyben kezdheti önálló parókus lelkeszi szolgálatát. Dedinszky Gyula azonos nevű édesapja Ordass Lajos barátja és egykori skandináviai ösztöndíjas társa volt. Mindketten délvidéki származásúak voltak, ez is szoros köteléket jelentett közöttük, jóllehet egyikük német, másikuk szlovák származású volt. Barátságuk az Ordass számára nehéz éveket jelentő 1948 és 1956 közötti időszakban is megmaradt, sőt azt követően is folytatódott.

Ifj. Dedinszky Gyula 1956-ban több hónapon keresztül Csehszlovákiában tanulta a szlovák nyelvet. Ennek következtében alkal-

massá vált arra, hogy szlovák háttérű gyülekezetben végezze szolgálatát. Mire ösztöndíjas korszaka véget ért, Ordass Lajost már rehabilitálták, és 1956. november 1-jén visszatért püspökségébe. Ifj. Dedinszky Gyula 1958. január 30-án tette le lelkeszvizsgáját, hét nappal később a jó nevű alberti gyülekezet presbitériuma másodlelkészi állásra hívta meg. Ordass Lajos 1958. február 7-én adta ki számára a választhatósági bizonyítványt, kilenc nappal később került sor a lelkészmeghívó közgyűlésre. Válint János esperes, dr. Rékasy Pál illetve Roszik Mihály parókus lelkész, a leendő principális felügyelték a választást, amely egyhangú eredményt hozott. „Az esperes ifj. Dedinszky Gyulát az alberti evangélikus egyházközség egyhangú döntéssel meghívott másodlelkészének jelentette ki.”⁸ Másodlelkészi díjlevelet kapott, majd 1958. március 16-án beiktatták Válint János esperes szolgálatával. Dedinszky Gyula ezt követően kért és kapott püspökétől és leendő apósától házasságkötési engedélyt. Ordass – többek között – a következőket írta „... tudomásul veszem, hogy házasságot szándékozik kötni Ordass Zsuzsa 1937. augusztus hó 5-én Cegléden született evangélikus vallású óvónővel. Készülő házasságkötésükre is Isten áldását kérem, ő legyen segítségükre, hogy majdan házaseletüket példaadóan folytathassák, azzal is Isten dicsőségét szolgálják.”⁹ A házasságot 1958. július 12-én kötötték meg. Előzőleg az udvarlás tényét, illetve a házasságkötési terveket mind Pálffy Miklós dékán, mind pedig

Tudomásul veszem, hogy házasságot szándékozik kötni Ordass Zsuzsa ... óvónővel.

8 Evangélikus Országos levéltár Déli Evangélikus Egyházkerület (EOL DEEK) II. 2. d. 54/1958. Részlet az alberti gyülekezet 1958. február 16-án tartott lelkészmeghívó közgyűlésének jegyzőkönyvéből. 1. o.

9 EOL DEEK II. 2. d. 164/1958. Ordass Lajos levele ifj. Dedinszky Gyulának házasságkötése tárgyában. 1958. május 29. 1. o.

Dezséry László püspök mély ellenszenvvel figyelték.¹⁰ Jellemző a korszakra, hogy a házasságkötési engedélyt kiadó Ordass Lajos – a leendő após – ekkor már nem volt aktív szolgálatban. Az ilyenkor szokásos 300 Ft-os adományt pár hónappal később Koren Emil püspökhelyettes utalta ki a fiataloknak.

Öt évvel később – 1963 nyarán – Káldy Zoltán felajánlotta Ordass vejének, hogy menjen Kisapostagra vagy Hántára önálló parókusi állásba. A felajánlott helyek mindegyike kisebb lehetőséget jelentett volna, mint az alberti másodlelkészi állás. Hántán nem volt óvoda sem, ahol felesége dolgozhatott volna. Ifj. Dedinszky Gyula ennek ellenére Hántát választotta, és ezt írásban közölte is Káldy Zoltánnal. Veje elbeszélése alapján Ordass így emlékezett vissza a Káldyval történő második találkozásra. „Káldy ezen a kihallgatáson, amelyre ő maga rendelte fel vőmet, késve jelent meg, és órájára nézve kijelentette: » Harminc másodpercem van összesen részedre, te nem is szólhatsz hozzá a dologhoz, csak én mondom el, ami mondanivalóm van.« Ezután kijelentette, hogy vőm levele látszólag igent mond,

Kijelentette, hogy vőm levele látszólag igent mond, de a valóságban visszautasította Kisapostagot és Hántát is.

de a valóságban visszautasította Kisapostagot és Hántát is. Ezért nem is mehet Hántára, még ha utólag akarná is. A fiú csak annyit tudott mondani, hogy hiszen ő elfogadó nyilatkozatot tett, de Káldy nem is hallgatott rá, hanem siet-

ve elrohogott. Most gondolkodunk, mi okozhatta ezt a magatartást? Az Állami Egyházügyi Hivatal avatkozott-e be itt is a dolgokba? Káldy ugyan azt mondta, hogy ő mondta az Állami Egyházügyi Hivatalban, hogy Dedinszky nem mehet Hántára, de könnyen elképzelhető, hogy a dolog fordítva történt. Hazugságok mostanában napirenden vannak az egyházi ügyek intézésében.”¹¹ A dolog ugyanazon év július 31-én folytatódott. Ordass meglátogatta Albertirsán vejét és családját. Azt a hírt kapta, hogy az ÁEH nagyon sürgetné veje elhelyezését, és hogy valaki be akart költözni az általuk lakott házba (a tulajdonos), és hogy az ÁEH-sok azt mondták az illetőnek, hogy Dedinszky sem Hántát, sem Kisapostagot nem akarja elfogadni, és egyelőre nem megy el Albertirsáról. Nem tudták, hogy mi lesz a dologból. A szerencse az volt, hogy a háztulajdonos látta Dedinszky Gyula Hántát elfogadó levelét, és tudta, hogy valakik céltudatosan hazudtak az ügyben. Az ügy szeptemberben folytatódott, közben Vető Lajos felajánlotta Szendet, azonban ők Magyar László mellett döntöttek. „Az az ember érzése, hogy az egész csak arra megy, hogy egy idő múlva el tudja majd sorolni az egyházvezetőség, hogy »mi el akartuk helyezni Hántán is, Kisapostagon is, Szenden is stb. de hát nem ment a dolog. «”¹² Ezen a háttéren került a képbe 1964 elején Nagybörzsöny.

Sárkány Tibor addigi nagybörzsönyi lelkész visszaemlékezéséből a következő rekonstruálható. Személyesen Káldy Zoltán – akkoriban még nem elnök-püspök! – szemelte ki ma-

10 Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szépfalusi István. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. (Bern), 1985. 395.o.

11 Ordass Napló [ON]. 1963. július 24. szerda. 88–89. o.

12 ON 1963. szeptember 3. kedd. 104. o.

gának arra, hogy teológiát végzett feleségével együtt Hartára kerüljenek. Az 1964. február 3-án történt első találkozáson az is kiderült, hogy Káldy előzőleg már egyeztetett is Vető Lajos püspökkel a kérdésről. A déli kerületi püspök a következőket mondta Sárkány Tibornak: „Mivel jelenlegi szolgálati helyem [ti. Sárkányé – B.E.] Nagybörzsöny, az Északi Egyházkerületbe tartozik, már megbeszélte annak püspökével, D. Dr. Vető Lajos püspökkel a kerületből való távozásomhoz történő hozzájárulását. Örülne neki, ha megszeretne a gyülekezet, én lennék az új hartai lelkész.”¹³ A hartai gyülekezet előző lelkésze, Palotay (Polster) Gyula 1963. október 2-án egyházkerületi közgyűlésen, Budapesten ledőlt a székről, és 60 éves korában meghalt. Sárkány Tibor azzal a kikötéssel fogadta el Káldy Zoltán kiküldő javaslatát, hogy „... ha ezzel nem osztom meg a gyülekezet egységét és békességét.”¹⁴ A püspökkel történő találkozást követő hatodik nap Sárkány Tibor megkezdte a helyettesítő szolgálatot, majd ugyanazon év április 5-én Sikter András soltvadkertesi esperes beiktatta hivatalába. Az Északi Evangélikus Egyházkerület levéltára még további két jelentkező nevét is megőrizte. Egyikük Bolla Árpád, másikuk Nyíró József volt. Az ő nevük a pályázók között egyáltalán nem került szóba. Említésre került viszont Tóth-Szöllős Mihály dunaegyházi lelkész – egykori hartai segédlelkész – neve, aki a lelkészmeghívó és jelölő közgyűlésen négy szavazatot kapott, a lelkészmeghívó közgyűlésen viszont már csak Sárkány Tibor neve került elő, akit teljes egyhangúsággal választottak meg. A Káldy Zoltánnal történt első találkozástól a beiktatásig valamivel több mint két hónap telt el.

III.

Ifj. Dedinszky Gyula „megválasztása” a nagybörzsönyi gyülekezetbe

Az új nagybörzsönyi lelkész megválasztásáig valamivel több mint három hónap telt el. Hatévi másodlelkészség után került sor a vele való elbeszélgetésre, szintén Káldy Zoltánnal. Ordass Lajos és felesége a vejükől és leányuktól kapott addigi információk – melyek részben Roszik Mihály principálsi tevékenységét, illetve a fiatalok által nagyon szeretett alberti gyülekezetben felmerülő problémá-

„Nagyon örülnénk, ha gyermekeink sorsa Nagybörzsönnyel megoldást nyerhetne.”

kat érintették – egyértelműen a változás mellett voltak. „Nagyon örülnénk, ha gyermekeink sorsa Nagybörzsönnyel megoldást nyerhetne.”¹⁵ Az idő múlásával sem változott ez a véleményük, azonban Ordass Lajos figyelve a dolgok alakulását a következő véleményt fűzte ehhez: „A kérdés nem látszik ugyan eléggé érettnek még, de sokat tanácskoztunk róla, és én elfogadhatóan jó megoldásnak tartanám, ha gyermekeink odakerülnének, bár *sehogyan sem tu-*

13 Sárkány Tibor: Emlékeim. 69–70.o.

14 Sárkány Tibor: Emlékeim. 70.o.

15 ON 1964. február 6. csütörtök. 15. o.

*dom bevenni, hogy gyülekezetek állásfoglalása nélkül töltsenek be lelkési állásokat.*¹⁶ Ordass ezt az aggályát – egészen közről figyelve mind a hartai, mind pedig a nagybörzsönyi állapotok alakulását – még drasztikusabban is megfogalmazta. „Kétségbeejtő, hogy mit nem enged meg magának az egyházi vezetőség a gyülekezetek szabadságának rovására! Diktatúra van! Csak úgy labdázna a lelkési állásokkal. A gyülekezetnek végül is semmi beleszólása nincsen a dolgokba, csak fizetni tartozik.”¹⁷

Ifj. Dedinszky Gyulát – egyedüli jelöltként – teljes egyhangúsággal 1964. április 19-én választotta meg nagybörzsönyi lelkésznek a lelkésmeghívó közgyűlés. Ordass – a megválasztás körülményeit változatlanul kritikusan szemlélve – a következőt írta Naplójában: „Imádkoztam rendes lefolyásáért, és nagyon érdekelt, hogy miként viselkedtek az emberek?”¹⁸ Veje elküldte neki a közgyűlés meghívóját az eredménnyel együtt. Ordass reakciója: „... a nagybörzsönyi gyülekezet szép számban együttlévő tagjai teljes egyhangúsággal meghívták Gyulát lelkészüknek. A fiú igen nagy örömmel számolt be erről, és jó látni, hogy mennyire buzog most benne a munkakedv, és a jövő tervei mint ragadják magukkal. Igazán hálás vagyok Istennek, hogy ilyen nem remélt módon egyengette gyermekeink útját önálló paróchia felé, ahol remélhetőleg békességes nyugalommal szolgálhatnak Isten ügyének.”¹⁹ A lelkésziktatásra 1964. május 10-én – Exaudi vasárnapján – került sor. Ordass Lajos és felesége nem vettek részt az ünnepi istentiszteleten, az Ordass családot Ordass húga, Tilda képviselte. Az ő elbeszéléséből tudták meg a következőket: „Váradai Lajos – esperes – félórás késéssel érkezett meg az istentisztelet kitérő időpontjánál. Ez a faluban meglehetősen nagy izgalmat keltett, mert a gyülekezet tagjai eddig sem hitték, hogy simán hívhatják meg papjuknak Gyulát [...] Kár volt ilyen helyzetet teremteni! Papok közül jelen volt Dedinszky Gyulán kívül fia: Tamás is. Ceglédre Jávör Pál, Monorról Muntag Andor és felesége, Albertirsárról pedig Roszik Mihály. Az albertyi gyülekezetből 35 vendég volt jelen, köztük szép számmal presbiterek.”²⁰ Az ünnepséggel egy harminc évig, egészen 1994-ig tartó lelkési pálya vette kezdetét.

IV.

Ordass Lajos és Nagyborzsöny

1. Új lelki otthon

Ordass Lajosnak a második eltávolítást követően lényegében nem volt gyülekezete. Ugyanis amikor Danhauser Lászlót 1959 áprilisában eltávolították Budahegyvidékről, majd állami segédlettel a helyére tették Zoltai Gyula tiszaföldvári esperes-lelkészt, tiltakozás elmaradt az istentiszteletekről. Csak 1966. április 17-én tért vissza Budahegyvidékre, amikor ott már Csengődy László volt a vezető lelkész. Rajta kívül Ordass egykori segédlelkése, Ruttkay Elemér, illetve

16 ON. 1964. február 12. hamvazószerda. 18. o.

17 ON. 1964. március 15. vasárnap. 31. o.

18 ON. 1964. április 19. vasárnap. 46. o.

19 ON. 1964. április 22. szerda. 47. o.

20 ON. 1964. május 10. vasárnap. 55. o.

Takács József szolgált ott a gyülekezetben. A Czellecz családban az említett napon volt Zoltán és Anna konfirmációja. 1958 és 1966 között Ordass Lajos vasár- és ünnepnapokon házi istentiszteleteket tartott a saját otthonában, melyeken a családtagokon kívül Farkas Mária, a megszüntetett Fébé diakonisszaegyesület orvos főnökkasszonya, illetve esetenként magyar és külföldi vendégek vettek részt. Ezen kívül hetente ún. biblia-magyarásokat is írt. Reggelenként imádkozással egybekapcsolt magánáhítatokat tartott. Evangélikus istentiszteleteken ez alatt az idő alatt a nyaralásai idején vett részt.

Ezen a háttéren érthető, hogy az 1964. június 7-én első alkalommal Nagybörzsönybe érkező Ordass Lajos számára a veje által gondozott gyülekezet egyfajta lelki otthonná lett.

Egészen 1969–70-ig bezárólag egyedül vagy feleségével, illetve Tilda húgával nagyon sokat tartózkodtak Nagybörzsönyben. Veje és családja távollétében felügyelte a gyülekezet életét. Részt vett istentiszteleteken, bibliaórákon, figyelemmel kísérte a gyülekezetben folyó gyermekmunkát, illetve a konfirmandusokkal való foglalkozást. Ez utóbbi eredményeiről a konfirmációi vizsgák során örömteli tapasztalatokat gyűjtött. Nagy örömmel konstataulta, hogy vejét és annak családját a gyülekezet nagy szeretettel fogadta. Többször írt erről a tapasztalatáról: „Általában nem szűnök meg bámulni azt a szeretetet, melyet a nagybörzsönyiek a papjuk irányában kifejeznek.”²¹ 1965-ben pedig a következőket jegyezte fel. „Úgy látom, hogy Gyula vómet nagyon megszerették itt Nagybörzsönyben, és ez is magyarázata a szép templomlátogatásnak. Bár kétségtelenül egyházas és templomos nép lakott itt eddig is. De Gyula igen szép cura pastoralis-t végez, és ennek meglátszanak a gyümölcsei.[...]...A szórványokat is igen lelkiismeretesen gondozza Gyula. Örülök mindig annak, amit látok.”²²

A híveknek az egyházi élet más területein megmutató hűségét is örömmel tapasztalta. Ordass azt is észrevette, hogy *sem a nagybörzsönnyi gyülekezet, sem veje nem tartoztak az egyházi vezetők, esetleg az ÁEH kegyeltjei közé.* Ennek kézzelfogható jelei is voltak: Dedinszky Gyula 1965-ben pl. nem kapott hitoktatási engedélyt. Később kiderült, hogy esperese, Váradi Lajos egyszerűen nem folyamodott az engedélyért. A pesti unokáknál ugyanezt tapasztalta. Ugyanis veje beíratta őket hittanra, és kiderült, hogy „... egész Budapesten nincsen evangélikus hitoktatás [...] de nem gondoltam mégsem, hogy a budapesti gyülekezetekben a lelkészek már azt sem tudják elérni, hogy legalább tíz gyermeket beírassanak a szülők a hitoktatásra. Így valószínűleg minden más felekezet tanít hittant, csak mi vagyunk megint abban a helyzetben, hogy a családi otthonoknak semmit nyújtani nem tudunk.”²³ Ellentételezésül Nagybörzsönyben annál nagyobb hangsúlyt helyeztek a gyülekezetben végezhető gyermekmunkára, illetve a konfirmandusok közötti oktatásra. Ordass viszont saját kezébe vette két bu-

21 ON 1965. március 25. csütörtök. 35. o.

22 ON. 1965. május 30. vasárnap. 67. o.

23 ON. 1965. október 21. csütörtök. 131. o.

Az 1964. június 7-én első alkalommal Nagybörzsönybe érkező Ordass Lajos számára a veje által gondozott gyülekezet egyfajta lelki otthonná lett.

dapesti unokájának oktatását, és egészen a konfirmációs oktatás kezdetéig éveken keresztül együtt és külön is oktatta őket.

Nagybörzsönyi otlétei egyikén két olyan eseményt is leírt, amelyekkel a nagybörzsönyi nép lelki nyitottságát kívánta szemléltetni. Egy alkalommal sétálni ment a vejével, és a falu végén, a patak partján találkozott egy idős férfival, aki a patak partján lévő domboldalban foglalatoskodott. „Gyula kérdésére, hogy mit csinál, mondja, hogy ebbe a vadrózsába nemes rózsát olt, mert az olyan szép. Nem az ő tulajdona az a domboldal, elvadult bokrok vannak rajta, de ez a férfi – betegszabadságon – a hely szépítésével tölti az idejét!”²⁴ A másik esemény a hazafelé vezető úton történt. Egy asszony szaladt oda hozzájuk, és elmondta, hogy minden délután a 41-es hullámhosszon a Monte-Carlo rádiót hallgatja, és arra kérte Ordass vejét, hogy neki is küldjenek építő olvasmányokat, mivel a rádióban ezt felajánlották.

1966-ban a gyülekezet tervbe vette, és el is végezte a *parókia renoválás*át. LVSZ-segélyért folyamodtak, és bár még nem kapták meg, mégis elkezdték a munkát. Ordass meghatódott a gyülekezet vezetőinek és tagjainak hűségétől, amelyet ebben a dologban az adakozás és a fizikai

„Ezek az emberek itt szeretik az egyházukat.”

munka területén egyaránt megmutattak. Tapasztalatait a következő mondatban fejezte ki: „Ezek az emberek itt szeretik az egyházukat.”²⁵ A paplak rendbetétele után a gyülekezet *templomrenoválás*ra készült. Ebben az esetben már nem számít-

hattak anyagi támogatásra. „Külső pénzforrás igénybevétele nélkül oldják meg templomuk külső tatarozását, és máig néhány forint híján már 90.000 forint gyűlt össze erre a célra.”²⁶ A püspök és családja is adakoztak erre a célra. A renoválás munkáját Láng Károly építőmester és csapata végezte. Ordass a saját lakásában hetekig folyó állami céghez tartozó munkások rendetlen kályhaátrakási munkájával hasonlította össze munkájukat. A következő véleményének adott hangot: „Micsoda különbség munka és munka között! Tanulságul azt vontam le, hogy a magánvállalkozó sokkal lendületesebben és lelkiismeretesebben dolgozik, mint a szövetkezetek munkásai.”²⁷ Ugyanakkor értesült a magánvállalkozókat sújtó hatalmas adóterhekről, amelyek majdnem agyonnyomják a vállalkozást. Tíz ház megépítése esetén a tizenegyedik adóba ment el.

Külön örömet és büszkeséget jelentett Ordass Lajos számára, hogy a nagybörzsönyi templom renoválásának munkájában két veje is részt vett. Egyikük lelkészként, másikuk építészként. Czellecz Zoltánnak a Műemléki Felügyelőség négy emberének álláspontjával szemben a saját elképzelését sikerült megvalósíttatnia. Ezzel egyszerre érte el azt, hogy a hivatal által erőszakkal indokolatlan kikötéseket visszavonják, és azt is, hogy a költségvetés az eredeti tervek szerint alakuljon. A templomot az ő jelenlétében vették át 1967. május 3-án. Az avatásra ugyanazon hónap 28-án került sor. Az avatási ünnepségre a felügyelő külön levélben hívta meg Ordass La-

24 ON 1965. március 29. hétfő. 38. o.

25 ON 1966. február 10. szerda. 21. o.

26 ON 1967. április 8. szombat. 44. o.

27 ON 1967. április 10. hétfő. 45. o.

jost és feleségét. Ordass részletesen megindokolta, hogy miért nem mehet el az ünnepségre. A családot Czellez Zoltánék képviselték. A nagybörzsönyi gyülekezet nagyon hálás volt Ordass építész vejének szolgálataiért. Olyannyira, hogy szerették volna, ha elvállalja a gyülekezet felügyelői tisztségét. Ez végül azért nem valósult meg, mert részben nepotizmusjellege lett volna, részben pedig Ordassnak az volt a véleménye, hogy a gyülekezet felügyelőjének a gyülekezet kebelén belül kell élnie.

Ordass Lajos teljes erejével támogatta veje gyülekezetépítő munkáját, amely egyszerre jelentette a lelkek és az épületek megújítását.

Ugyanő tette ezt, akinek 1965-ben volt egy

furcsa élménye. Egyetlen napon belül két olyan lelkésszel találkozott, akik mindketten a gyülekezeteikben végzett szolgálataikról beszéltek neki. Az egyik személy Csóváry Dezső kétbodonyi lelkész, egykori évfolyamtársa volt, aki megfáradt a munkában, és elmondta, hogy elvesztette a gyülekezeti munka iránti lelkesedését, és szinte nem találja a helyét a lelkeszi munkában. A másik saját veje, aki viszont óriási örömmel számolt be a nagybörzsönyi dolgokról. A Napló így kommentálta a dolgot: „Érdekes helyzetben találtam magamat, amikor később magamra maradtam. Hol Gyula szavai csengtek a fülemben, hol Csóváry Dezső mondatai. Kezdtem a magam helyzetét mérlegelni. És be kell vallanom, inkább éreztem a magam helyzetét Csóváryéhoz hasonlónak, mint Gyuláéhoz. Nemzedékkérdés ez? Nem gondolom.”²⁸

2. Ordass vejének próbálkozása Ordass Nagybörzsönyre korlátozott igehirdetői szolgálatának engedélyezésére

A Nagybörzsönyben sokat tartózkodó Ordass 1966-ban szembesült azzal, hogy vejének néha szüksége lenne valakire, aki segítséget nyújt neki a gyülekezetben végzett munkája során. A dolog ott vált sürgetővé, amikor egy alkalommal ifj. Dedinszky Gyula súlyos kézfájásban szenvedett. Az aktív szolgálat hiányától nagyon szenvedő püspök a következőket írta ebben a helyzetben: „Most éltem át legjobban helyzetem kínos voltát. Milyen szívesen segítettem volna neki bajában. Semmimbe nem került volna, sőt kifejezetten örültem volna a szolgálat lehetőségének. De nem merem szóba sem hozni, tudva, hogy milyen vihart váltana ez ki az egyházi vezetőségben, esetleg Gyula békés egzisztenciáját is kockáztatnám vele.”²⁹ A következő évben ismét előkerült a kérdés. Ordass akkor – látva, hogy veje örömmel venné, ha ő némelykor helyettesítené – felhatalmazta őt a szükséges lépések megtételére. A következő véleményének adott hangot: „Ha meg tudja oldani, akkor ezzel megoldódnék sok kérdés Gyula helyettesítése körül.”³⁰ 1967 decemberében ismét előkerült a dolog. A püspök, bár erősen berzenkedett az ellen, hogy a „szólásszabadságot” és a „parochiális jogot” azzal sértsék meg, hogy az

28 ON 1965. február 10. szerda. 21. o.

29 ON 1966. május 8. vasárnap. 69. o.

30 ON 1967. október 17. kedd. 136. o.

Ordass Lajos teljes erejével támogatta veje gyülekezetépítő munkáját, amely egyszerre jelentette a lelkek és az épületek megújítását

egyházi felsőbbséghez forduljanak, azonban veje helyzetére tekintettel belement abba, hogy próbálják meg a dolgot.

Amint utólag kiderült, *három lépcsőfokon* keresztül jutottak el ahhoz a fórumhoz, ahol az ügygel érdemileg foglalkoztak. Az első fórumot Várady Lajos, az illetékes esperes jelentette. Az ő reakciója az volt, hogy a dolgot az illetékes püspököknek – ebben az időben ez a személy már Ottlyk Ernő volt – kellene rendezni. Az Északi Evangélikus Egyházkerület új püspöke viszont Káldy Zoltánra mint rangidős püspökre hivatkozott. Viszont a maga részéről hozzátette: „... hogyha engedélyezik is szolgálatomat, nem szabad abból » búcsújárásnak« kialakulnia Nagybörzsönybe, meg aztán a külföldi sajtónak sem szabad az ügygel foglalkoznia! (Ki tudja ezt garantálni?) – A tény ma, az esztendő utolsó napján az, hogy Gyulának kérdésére semmiféle válasza sincs!!!”³¹ Újabb hónapok teltek el, majd 1968 májusában Káldy Zoltán is hozzászólt a dologhoz, és pedig a rá már akkoriban is jellemző nyerseséggel a következőt mondta Ordass vejének: „Hallom, hogy apósod szeretne prédikálni Nagybörzsönyben!”³² Veje kijavította, hogy nem Ordass, hanem ő szeretné, ha apósa néha helyettesíthetné. Elmesélte betegségét és azt, hogy milyen segítség lehetne, ha Ordass alkalmilag prédikálhatna helyette. A beszélgetés azzal záródott, hogy „Káldy az adott fölvilágosítás ellenére is ragaszkodott ahhoz, hogy én [ti. Ordass Lajos – B.E.] hozzá intézett levélben – » hacsak egy sorban is« – kérelmezzem a prédikálási engedélyt!”³³ A dolog még ugyanazon hónap végén is folytatódott, és pedig egy, az élet által produkált helyzettel. Az történt ugyanis, hogy Ordass vejének május végén Kelenföldön kellett volna prédikálni. Előzőleg úgy volt, hogy Káposzta Lajos segédlelkész hirdeti majd az igét, ő azonban – bár eredetileg családotól jött volna – külföldi útja miatt lemondta a helyettesítő szolgálatot. Akkor expresszlevél ment Kelenföldre, hogy a nagybörzsönyi lelkész nem tudja vállalni a szolgálatot. Erre azt a választ kapta, hogy Csákó Gyula megy majd le. Az időpontok közelsége miatt elképzelhető, hogy így akarták Ordassból kiugrasztani a Káldynak küldendő levelet, ez azonban soha nem íródott meg. Egy ilyen levél megszületése ugyanis azt jelentette volna, hogy egy vitathatatlanul *legitim* püspök fordul az ő helyén *de facto*, azaz *ténylegesen* ugyan ott ülő, azonban *de jure illegitim*, azaz *törvénytelen* püspökhöz szolgálati lehetőségért. Ordass a maga részéről a levél meg nem írásával válaszolta meg az ebben a tényben számára adott morálteológiai kérdést. Azért sem tehetett mást, mert ő maga már 1945. szeptember 27-én püspöki székfoglalójában világosan kimondta, hogy a *jogrendet az evangélium után következő legdrágább kincsnek tarja a nép számára*.³⁴ Akkor és ott *világi jogrendről* beszélt mint az egyházzal való együttműködés szilárd alapjáról. Azonban egyházi platformon állt, amely viszont azt tételezte fel, hogy az egyházban *csak Isten törvénye és evangéliuma alapján állva lehet bármiféle rendről beszélni*.

31 ON 1967. december 31. vasárnap. 161–162. o.

32 ON 1968. május 8. szerda. 76. o.

33 ON 1968. május 8. szerda. 77. o.

34 Evangélikus Országos Levéltár Doktor Ordass Lajos Levéltár [EOL DOLL] 19. d. 6. csomó, 16. o. Részlet Ordass Lajos püspöki székfoglalójából.

A kulisszák előtt ezzel lényegében lezárult Ordass Lajos Nagybörzsönyre korlátozott reaktíválásának kérdése. A két püspök megértette a hallgatásban rejlő üzenetet, és a maguk részéről a továbbiakban nem foglalkoztak az ügygel. Ifj. Dedinszky Gyula távollétei idején evangélikus lelkészek és esetenként egy református diakonissza végeztek szolgálatokat, gyakran a püspök jelenlétében. Ordass egy ilyen alkalommal a következőt jegyezte fel Naplójában: „Annyiban szolgáltam magam is ezen az istentiszteleten, hogy az írásmagyarázat és utána az imádság az én munkám eredménye volt.”³⁵ Ebben az aktusában *a kígyó okossága és a galamb szelídsége* egyszerre ragyogott fel... (folyt. köv.)

35 ON 1969. november 11. kedd. 179. o.

Ízelítő

”**Sosem titkoltam azt a meggyőződésemet, hogy amint egyre inkább háttérbe szorul hitünkben, kegyességünkben Jézus Krisztus keresztje, a bűntől és haláltól való megváltásunk és a bűnbocsánat ajándéka, úgy lesz egyre felszínesebb és – súlypontja elvesztése miatt – egyre bizonytalanabbá keresztvétségünk. Húsvétot csak az tud Isten akarata szerint ünnepelni, aki a keresztről szóló beszédet is megértette! Húsvét nem helyezi hatályon kívül a keresztet, hanem igazolja. Így énekeljük ezt egyik húsvéti énekünkben: „Nem sötét a keresztfa már, Húsvét után fényárban áll.” (EÉ 2194)**

(Ittész János: *Hacsak* 228. o.)

Sosem vagyunk kicsik

Prológus

Mindenekelőtt tisztában vagyok vele, hogy a jézusi beszédekben szereplő kicsinyek témáját alaposan feldolgozta Dr. Bácskai Károly a PhD disszertációjában. Alábbi gondolatmenetemmel – műkedvelő vallásfilozófusként – véletlenül sem szándékozom belekontárkodni egy újszövetséges szakember munkájába, legfeljebb egyfajta függeléknak vagy lábjegyzetnek szánom.

Nem tudományos igényű tanulmány ez az írás, inkább csak egyfajta tűnődő blogbejegyzés. Egyetlen gondolatot igyekszem megragadni, aztán hagyom magam, hogy a teológus lendület magától végigvigyen ezen az úton, mint Derrida „idegen”-je. Annyiban sem eredeti a gondolatmenetem, hogy részeiben, és némely konklúziójában a felszabadítás teológiákkal összecsengő üzenet jelenik meg, ami nem volt eredeti szándékom, de természetesen vállalom.

Gondolatmenet

A gondolatom egészen egyszerű és kézenfekvő, valószínűleg már sokan foglalkoztak ezzel, csak én nem találkoztam vele. De haladjunk lépésről lépésre, ahogy a következtetések szépen egymásból következnek:

1. Az alapfeltevésem mindössze annyi, hogy Jézus beszédeinek hallgatósága két, markánsan elkülöníthető rétegből áll. Az egyik ilyen réteg a farizeusok, írástudók, főpapok, megbecsült férfiak, gazdagok és hatalmasok csoportja, a mediterrán társadalom uralkodó elitje, illetve a kegyeikből élő, hozzájuk kötött kliensek. Ezeket számtalanszor megszólítja Jézus vagy éppen ők tesznek fel kérdéseket neki, a konfliktus mindig

Jézus beszédeinek hallgatósága két, markánsan elkülöníthető rétegből áll.

egyértelmű köztük és Jézus közt. Az evangéliumokban több elnevezése van ennek a rétegnek, de a másik mintájára nevezük most őket *nagyoknak*. A másik réteg a *kicsik*: a kicsinyek,

Különböző műfajok szólnak meg az alábbi tanulmányban. Igehirdetés, igemagyarázat, vallásfilozófia, töprengő kérdések és gondolatok – ugyanakkor sodró erejű, olvasmányos fogalmazás, az érdeklődést mindvégig fenntartó gondolatmenet jelenik meg együttesen. Maga a szerző is hol függeléknak, blogbejegyzésnek, hol lelkigyakorlatnak nevezi írását. S bár némely igehely értésében vitatkozásra készlet, a tanulmány egésze összecseng Luther *theologia crucis-ával*: a kereszt teológusa Istent a mélyben, a kicsinyek, a megvetettek, a bajban levők között keresi. Ennek átgondolása minden olvasónkat gazdagíthatja.

a szerkesztő

akik a szegények, árvák és özvegyek, nők és gyermekek, szolgák és rabszolgák, gazdasági, politikai, de főleg társadalmi tekintély szempontjából nincstelenek alkotta csoport.

2. A feltételezésemhez tartozik, hogy ez a két réteg egyszerre, egy időben van jelen Jézus beszédeinek, prédikációinak hallgatásakor. Miután Jézus az evangéliumokban dokumentált esetek szinte mindegyikében nyilvános helyen tanít, a helyzet természetéből adódik, hogy bárki jelen lehetett Jézus beszédeinek elhangzásakor. Semmi okunk feltételezni, hogy ezeken a nyilvános helyeken bármilyen tényező szelektálta volna a hallgatóságot. Mi több, úgy tűnik, hogy még a zárt, privát helyszíneken is egyszerre vannak ott nagyok és kicsik, urak és szolgák, tekintélyesek és megvetettek. (Lk 7,36–50)

A kicsik egyszerűen képtelenek magukat azonosítani a beszédekben szereplő gazdag emberrel, bíróval, sáfárral, farizeussal.

3. A következő fontos lépés, hogy Jézus minden bizonnyal tisztában volt a hallgatósága pontos, azaz kettős összetételével. Ezen a ponton egy nehéz teológiai témát érintünk a kinyilatkoztatás természetét illetően, jelesen annak a kérdését, hogy *Jézus tanítása* univerzális jellegű, megfogalmazásában is közvetlenül az Atyától származó, az evangéliumokban közölt szövegezésében abszolút érvényű, térben és időben egyformán érvényes mondanivalójú vagy pedig kontextuális jellegű, akkor és ott az adott hallgatóságnak szóló, őket személyesen célzó, megérinteni kívánó tanítás. Természetesen a két szempont nem szükségszerűen zárja ki egymást, de homiletikai és exegetikai szempontból mégis jelentős, hogy melyik oldalra helyezzük a hangsúlyt. Én a magam részéről – jelen gondolatmenet szempontjából pedig különösen is – Jézus tanításának kontextuális jellegét hangsúlyozom.

4. Tehát feltételezem, hogy miután Jézus tisztában van azzal, hogy hallgatóságában mindkét réteg egyszerre van jelen, és ez beszédeiben is megnyilvánul (ahogy azt egy jó igehirdetésről ma is elvárjuk), adott tanításában mindkét réteget meg kívánja szólítani. Véleményem szerint ez egyszerűen azt jelenti, hogy Jézus beszédeinek szinte mindegyike – a kicsinyek témáját érintő tanítások különösképpen – két jelentésréteget hordoz a hallgatóság kettős összetétele okán. Ez a két jelentésréteg úgy válik egyértelműen ketté, hogy a kicsik számára értelmezhetetlen a nagyoknak szóló jelentés, és fordítva is így igaz. A kicsik egyszerűen képtelenek magukat azonosítani a beszédekben szereplő gazdag emberrel, bíróval, sáfárral, farizeussal, stb. És ez természetesen nem is várható el tőlük. De mielőtt konkrét példákon mutatnám be, hogy valójában mit érték ez alatt, a következő lépésben muszáj egy fontos teológiatörténeti – vagyis inkább egyfajta kollektív valláspszichológiai – kitérőt tennem.

5. Általánossága ellenére megdöbbenőnek látom, hogy keresztyén tudatunk számára mennyire kizárólagosan evidens az, hogy magunkat a nagyokkal azonosítjuk. Nem olvastam vagy nem hallottam olyan igemagyarázatot, nem folytattam még olyan beszélgetést bármely evangéliumi ígéről, ahol ne az lett volna természetes, hogy amikor Jézus a nagyokat szólítja meg, akkor minket szólít meg.

Egyszerű példa: *Így lesznek az utolsókból elsők, és az elsőkből utolsók.* (Mt 20,16)

A kézenfekvő általános magyarázat az, hogy Jézus figyelmeztet minket, a hallgatóit, hogy

ne versengjünk a főhelyekért, ne villogjunk a nagyságunkkal, mert majd egyszer a legvégén rosszul járhatunk. Ha netán véletlenül mégis észrevesszük az igében megbúvó kicsiket, akkor az ige értelmezésében maximum annyit teszünk hozzá, hogy bizony-bizony, ott az utolsó ítéletnél majd alaposan meg fogunk lepődni (mi nagyok), hogy kiket tesz elsővé (nagygá) az Úr.

Persze nem rossz ez önmagában, hiszen Jézus a nagyokat figyelmezteti, kárhóztatja, fejükre olvassa a bűneiket, stb., és ez bőven ránk fér. Mégis az az érzésem, mintha kétezer éve csak lubickolnánk Jézus fejükre olvasott ítéletében és alázat helyett csak megerősödünk nagyságunk tudatában.

6. Abban, hogy természetes és kizárólagos módon a nagyokkal azonosítjuk magunkat Jézus hallgatóságának két rétege közül, nyilvánvalóan döntő szerepet játszik egyház- és teológia-

Mind a mai napig uralkodnak köztünk, akár evangélikus egyházunkban is a nagyságunk tudatát erősítő elvek és mozgalmak.

történetünk kétezer éve, különösen a kora középkori egyház világi megdicsőülése, hatalom- és tekintélyszerzése. Ezt a témát is vastag könyveken keresztül lehetne elemezni, de legalább pillanatképekben érezzünk rá, hogy hogyan lettünk a nagyság egyhá-

zai: a köznép világától radikálisan elütő égbé törő katedrálisok, színarany kegytárgyak, a középkori Vatikán gazdagsága; az egyház vezetőjének, egyetlen embernek, a pápának az abszolút isteni tévedhetetlensége; akkora társadalmi és politikai hatalom, hogy uralkodók és országok sorsáról dönthet az egyház; a keresztes háborúk során, évszázadokon keresztül döbbenetes katonai erő felsorakoztatása és irányítása; nem csak egyházi vezetők, hanem minden egyházi személy felruházása azzal a hatalommal, hogy megállapíthassák bárki eretnek voltát és ez alapján élet és halál felett döntsenek; olyan dogmatikai tekintély kiépítése, amely egyetlen társadalmi hatalom számára tartja fent az egész univerzum és annak működésének egyetlen, teljes magyarázatát; stb.

7. És persze mind a mai napig uralkodnak köztünk, akár evangélikus egyházunkban is a nagyságunk tudatát erősítő elvek és mozgalmak. Szintén csak képekben: a rendszeresen és látványosan önmagát ünneplő egyház, olyan találkozók és fesztiválok, ahol egy egyházi szervezet önmagát, magát az egyházi szervezetet és annak konkrét tagjait ünnepli és dicsőíti; annak dogmatikai hangsúlyozása (pl. kreacionizmus), hogy az ember a teremtés abszolút koronája, a világban minden felénk irányul és értünk van; vagy az a magasztos, felsőbbrendű tudat, hogy az egyház felette áll a politikának és a társadalom minden belső folyamatának, ezért az egyház mindig jogosan kritizálja a világot, de őt kritika nem érheti; stb.

8. Mindez történik egy olyan Jézus Krisztus nevében (szó szerint, ha a keresztyén szó etimológiájára gondolunk), aki mindenekelőtt szelídségről, alázatról, megbocsátásról és kegyelemről beszélt nekünk. Micsoda torz és megrendítő paradox az egyház nagyságát hirdető templomóriások csúcsára helyezett csillogó, aranyozott kereszt, ami a világ legalját, legmélyét megjárt alázat jelképe kellene, hogy legyen.

9. Most vegyük fel a 4. pontban elhagyott szálát is, és egyfajta lelkigyakorlatként próbáljunk ellenállni a belénk kódolt kísértésnek, hogy Jézus beszédeit csak mint nagyok hallgassuk. Legyünk most szabadok arra, hogy a kicsikkel azonosítsuk magunkat, a gazdaságilag és társadalmilag nincstelenekkel, a bűnbe és devianciába mélyen elsüllyedtekkel, a nyomorultakkal, akikre a környezetünkben rápillantani is kellemetlen, de valahol mélyen pontosan tudjuk, hogy valójában mi is egy vagyunk közülük.

10. Lássuk, hogy konkrétan Jézus beszédeinek ez az értelmezése mire juttat minket.

Az evangéliumi szövegek közt találunk olyanokat, ahol a kicsinyeknek és a nagyoknak szánt üzenet egyértelműen egymás mellé, párba van állítva, mint az elveszett juh (Lk 15,1–7) vagy a farizeus és vámszedő (Lk 18,9–14). Némely igében viszont mintha sosem vennénk észre a kicsinyeknek szóló üzenetet. Négy ilyen említék meg most. Figyeljük meg, hogy az általunk ráakasztott címek is mindig a nagyok szerepét emelik ki. Hogy a lelkigyakorlat jelleget még jobban hangsúlyozzam, kérem szépen a kedves olvasót, hogy keresse ki, és olvassa is el az említett igehelyeket.

Egyfajta lelkigyakorlatként *próbáljunk ellenállni a belénk kódolt kísértésnek, hogy Jézus beszédeit csak mint nagyok hallgassuk.*

Hamis sáfár (Lk 16,1–12) Ismerjük jól a példázat értelmezését a nagyok szempontjából: Gazdasági és társadalmi hatalmunkat is vessük latba annak érdekében, hogy biztosítsuk a jövőnket, jelen esetben az üdvösségünket. De most képzeljük el a hallgatóságban lévő kicsinyeket, akár a tanítványok közül az igazán szegényeket, akiknek sosem voltak adósaik, sőt mindig csak ők voltak adósai másoknak. A nagyoknak szóló jelentésréteg semmit sem mond nekik, de szerintem mindig ott húzódik egy kifejezetten kicsiknek szóló üzenet. Jelen esetben az üzenet: Isten országában, ami már most elközéltett, más lesz a világ rendje. Ott majd gazdag és hatalmas sáfár akkor cselekszik helyesen, ha pozícióját is kockáztatva önként csökkent a kicsinyek, az adósok és nincstelenek terhein. Isten országában legyen a gazdag a szegény barátja, és akkor együtt mehetnek be az örök hajlékba. Kifejezetten a kicsiknek szóló evangélium rajzolódik ki.

Irgalmas samaritánus (Lk 10,25–37) Ismét a magyarázatok leragadnak annál, hogy Jézus egy törvénytudóssal beszélget, a példázat értelmét is úgy vesszük magunkra, mintha mi is bölcsök és törvénytudók lennénk, Jézus pedig az intellektuális fölényünkből származó gőgünket célozza meg a példázattal. De mi a helyzet a jelenlévő kicsikkel, akik a törvényt sem ismerik eléggé, még szamaruk meg két dénárjuk sincs. Viszont már verték őket agyba-főbe. Könnyen azonosulnak az áldozattal, valószínűleg sokan érzik úgy a kicsinyek közül, hogy lecsúszott sorsukról, a társadalom aljára sodródásukról egyáltalán nem tehetnek, hanem az egy tragikus esemény, baleset, vagy konkrét személyek direkt ellenük irányuló gonoszságának közvetlen eredménye. Ezen kicsinyek számára a példázat üzenete arról szól, hogy bár ebben a világban vannak bőven olyan gőgös hatalmasok, akik semmibe veszik őket, akik-től akár a szemük előtt meghalhatnak, de Isten nem ilyen, Isten segítséget küld. Amikor már

úgy tűnik, hogy mindennek vége, teljes a sötétség, akkor a legváratlanabb és legmeglepőbb módon (pont egy samaritánusként) jelenik meg a gondoskodó szeretet. Megmenti az életemet, távlatokban is gondoskodik rólam, sőt teszi mindezt úgy, hogy semmit sem vár cserébe. Ingyen kegyelem.

Botránkoztatás és megbocsátás (Lk 17,1–4) Ebben a jézusi beszédben szépen elválnak a nagyoknak és kicsiknek adott feladatok, mégis – ami persze ártani éppen nem árt nekünk – mindkét részt egyaránt magunkra, mint nagyokra tartjuk érvényesnek. A gazdag és Lázár történetét követve a hallgatóság úgy válik két réteggé, hogy vannak azok, akik bizonyos dolgokat megengedhetnek maguknak és vannak, akik nem. A botránkoztatás az életfolytatás azon részét jelentheti, amihez fölös időre és erőforrások felhasználására van szükség, mint a szórakozás és luxus. A kicsik számára a botránkozás nem is konkrétan a nagyok alkoholizmusából vagy kicsapongó életéből fakad, hanem egyszerűen abból a tényből, hogy míg vannak, akik a társadalom peremén naponkénti harcot folytatnak egyszerűen az életben maradásért, addig a rendszertanilag ugyanabba a fajba tartozó, ugyanolyan emberek nem tudnak mit kezdeni idejükkel és vagyonukkal. Azon túl, hogy Jézus igyekszik megvédeni ezeket a kicsinyeket, igyekszik megőrizni és megerősíteni emberi büszkeségüket, Jézus figyelmezteti is őket, hogy jelen esetben ezekkel a kísértésekkel szemben pont a kicsinyek a védettek, és nekik kell meglátniuk azt, hogy a nagyok bár hatalmasok és gazdagok, de lelkiükben gyengék és kiszolgáltatottak a kísértéseiknek. Ezért most itt a kicsiknek kell megértőnek és megbocsátónak lenniük.

Juhok és kecskék (Mt 25,31–46) Talán a gondolatmenetem szempontjából legsúlyosabb jézusi tanítás. Tetszetős geometriai megoldásokkal lehet operálni. A hagyományos, a nagyok szemszögéből szóló magyarázat az utolsó ítéletről szól, hogy vajon kereszttyén életünket áthatja-e a Jézustól tanult emberszeretet és ez megnyilvánul-e rajtunk keresztül a világban. Ez

alapján az utolsó ítéletkor megmérettetünk és aszerint jutunk a mennyországba vagy a pokolba. Talpára állított egyenlőszárú háromszög ez, felső csúcsában az ítélő Emberfia, két alsó sarkában a juhok és a kecskék, az üdvözülők és az elkárhozottak. De ismét ott ülnek a kicsinyek is

Az evangélium lényegi üzenetéhez tartozónak érzem a kicsinyek értelmezési szemszögét.

Jézus lábánál és nem képesek azonosulni sem a juhokkal sem a kecskékkal, viszont pontosan tudják, hogy milyen éhezni és szomjazni, jövevénynek és mezítelennek lenni, betegségben vagy börtönben lenni. A példázat a számukra kitágul, a háromszög kinyílik lefelé, egy sarkára állított négyzetté válik. A kicsinyek azt értik, hogy Jézus számára az üdvösség kérdésében a juhok és kecskék vele való viszonya (felső háromszög két szára) leképeződik rájuk, hogy nekik, a kicsinyeknek milyen viszonyuk lesz a juhokkal és a kecskékkal (alsó háromszög két szára). Ráadásul Jézus leszáll közéjük, velük azonosítja saját magát is, teljes közösséget vállal velük (nem a kiváló juhokkal), mintha meghúzná a függőleges átlóját a négyzetnek. (Ez-

zel – ha ügyesen hajtogattunk eddig – egy kereszt képződik a négyzet közepén.) Vagy másik mozdulattal élve a kicsinyeket Jézus felhajtja magához a felső csúcsra, kifejezve a menygyei Atya teljes szeretetét, amivel magához emeli az arra látszólag érdemteleneket is. Ezen értelmezés alátámasztása érdekében egyetlen apróságra hagy hívjam fel még a figyelmet. A példázatban a juhok és a kecskék arctalanok és személytelenek. Bár megszólalnak, de pontosan ugyanolyan a hangjuk, a megfogalmazásuk. Ezzel szemben a kicsinyek élnek, szenvednek, valóságosak. Történetük van.

Epilógus

Minden bizonnyal sok jó példa van még a fentiekén túl is erre a kettős igemagyarázatra. A magam részéről az evangélium lényegi üzenetéhez tartozónak érzem a kicsinyek értelmezési szemszögét. Olyan sarkalatosan evangélikus dogmatikai elvek mint a megelőző kegyelem és az Isten szuverén megigazítása mintha hangsúlyozottan lennének jelen ebben az értelmezésben.

Újszövetséges szempontból sok mindennel nem vagyok teljesen tisztában, pl. azt sem tudom biztosan, hogy a kicsinyekkel foglalkozó evangéliumi igehelyek vajon részei-e a jézusi logionnak. Ha esetleg pár emberben sikerült kérdéseket implikálnom, ha esetleg tudtam némelyeket alig taposott ösvényekre vezetni a mélyen kijárt keréknyomok helyett, akkor bőven volt értelme ezt – kedves lelkésztársam unszolására – megírni. Örömmel veszem a témában járatosabbak megjegyzéseit, kritikáját, szeretnék magam is tanulni. Miután a Keresztyén Igazság szokott teret engedni a párbeszédre való felhívásoknak, hadd tegyem meg ezt én is, szívesen hallgatnám meg más véleményét is a témában.

Ízelítő

„Az elmúlt napokban megkérdezte tőlem egy újságíró, mit tartok a lassan véget érő év legnagyobb sikerének. ... némi töprengés után mégiscsak ezt kellett mondanom: az a legnagyobb siker, hogy még megvagyunk. S rögtön hozzá kellett tennem, hogy ez nem a mi sikerünk, mert most igazán érvényes ránk a jól ismert ige: Szeret az ÚR, azért nincs még végünk, mert nem fogyott el irgalma: minden reggel megújul. (JerSir 3,22.23a) És ezt nemcsak egyházunkra, gyülekezeteinkre értem, hanem nemzetünk, hazánk életére is.

(Ittész János: *Hacsak* 36. o.)

A világvallások hatásai a mindennapi kegyességben¹

A világvallások és a keresztyénség

A mindennapos szóhasználatban a keresztyénséget az egyik nagy világvallásként szokás emlegetni. Ezt bizonyos szempontból kénytelenek is vagyunk elfogadni, legalábbis vallásszociológiai értelemben. Teológiai szempontból azonban éppen úgy el kell utasítanunk ezt a meghatározást, mint ahogyan azt az ugyancsak megszokott szóhasználatot, amely a nem keresztyén, nem Krisztus-hívó vallási közösségeket is az egyház kifejezéssel jelöli.

Kétségbenvonhatatlan tény, amit a klasszikus vallástörténeti iskola a racionalizmus korában alaposan ki is aknázott, hogy a keresztyénség tanításának és kegyességének egyik-másik része párhuzamba állítható a más világvallásoknál tapasztalható jelenségekkel. Ezek egy része természetesen akár még a véletlen egybeesés számlájára is írható. Az is elfogadható, hogy mivel a különböző vallásokat követő hívők egyazon emberi fajhoz tartoznak, így pszichológiai és szociológiai értelemben nyilván ugyanúgy vagy hasonlóan dolgoznak fel olyan kihívásokat, amelyeket a vallás támaszt. (Teljesen természetes például, hogy a vízzel való lemosás a megtisztulás jelképeként megtalálható a Gangeszban fürdő hinduk között, ám ez attól még távolról sem azonos az egyház által gyakorolt kereszttel.) Még az sem zárható ki, hogy a vallások egymás mellett

élése során az egyik bizonyos hatást gyakorolt a másikra, ha ez az egymás mellett élés amúgy nem volt mindig békés.

Ebből a szempontból külön megemlíthető a keresztyénségnek a zsidósághoz és az iszlámhoz való viszonya. Megint csak történelmi tény, hogy az egyház zsidó háttéren született meg,

mint ahogyan az iszlám e két vallás alapjaira is építkezett. Ez azonban semmi esetre sem jelentheti azt, hogy e vallások egyformán és egymással egyenrangúan ugyanazt az igazságot hirdetnék.

A szinkretizmus ma: egy Isten – több út?

Amennyiben a keresztyénség és a világvallások viszonyát rossz alapállásból vizsgáljuk, mindössze felszínes hasonlóságok sorolásában kimerülve, könnyedén beleeshetünk a szinkretizmus csapdájába. A szinkretizmus nemcsak az ókorban volt meghatározó jelenség a vallási palettán, vegyítve az eredetileg egymástól független kultuszok bizonyos elemeit – a hellén világ egyik legfőbb istennőjévé emelve például az egyiptomi Íziszt –, de napjainkban is lépten-nyomon ta-

¹ Az előadás lelkeszi munkaközösségi ülésen hangzott el 2011. május 12-én Balatonszárszón

lálkozhatunk vele. Közbevetőleg jegyezzük meg: az efféle keveredés történelmi távlatokban tekintve mindig az adott vallások hígulásához, gyengüléséhez, majd eltűnéséhez vezetett.

A szinkretizmus mai olvasata leginkább abban az állításban fogalmazódik meg – amely a posztmodern kor egyik jelszava is lehetne –, miszerint egyetlen Isten van, akit a különböző vallások különbözőképpen neveznek, és akihez így többféle úton is el lehet érni. Mindegy, mi-
Mindegy, miben vagy kiben hiszünk, harsogják a modern kor „apostolai”, a fontos az, hogy egyáltalán higgyünk valamiben.

ben vagy kiben hiszünk, harsogják a modern kor „apostolai”, a fontos az, hogy egyáltalán higgyünk valamiben. Az effajta gyakorta elhangzó kijelentések igencsak veszedelmesek, mert könnyedén összekapcsolhatók a vallások békés egymás mellett élésének tetszetős óhajával. Ennek értelmében teljesen mindegy, hogy az ember mit tart Krisztus személyéről, vagy melyik vallásnak a követőjeként igyekszik elérni az üdvösséget.

További veszélyt jelent az, hogy a szinkretizmusnak van egy olyan mellékszála is, amely az üdvösség elérését eleve függetlenné teszi az – ilyen vagy olyan – istenhittől, és annak egyetlen kritériumát a jó erkölcsben nevezi meg. Vagyis: az a hívő tapasztalja meg az Istennel való közösséget, aki humánus.

Világvallások és keresztyénség: a következtetés és a kinyilatkoztatás

E jelenségek mögött nem nehéz felfedeznünk azt az örök kísértést, hogy az ember Istenre figyelés helyett önmagát akarja a középpontba helyezni, és így kiépíteni azt a rendszert, amelynek elfogadása biztosítja számára az örökkévalóságot.

A keresztyénség és a világvallások közötti különbség éppenséggel ezen a ponton érhető tetten legvilágosabban. A világvallások emberközpontúan építkeznek, az egyház azonban mindig krisztocentrikus. A világvallások teológiája egyfajta következtetés: az ember

A világvallások emberközpontúan építkeznek, az egyház azonban mindig krisztocentrikus.

megpróbál állításokat megfogalmazni egy felsőbbrendű lényről a világ jelenségei, illetve a saját tapasztalatai alapján. Ilyen módon írják le isteneiket, a saját hozzájuk fűződő viszonyukat, az öröklét elérésének módját, illetve vannak le bizonyos erkölcsi következtetéseket. Ez nem más, mint amit a mi dogmatikánk egyetemes kinyilatkoztatásnak nevez, és amelynek révén lehetetlen nemhogy az üdvösség elérése, de a teljes istenismeret is.

Ezzel szemben a keresztyénség nem emberi módon következtet, hanem az Isten önmagáról való kinyilatkoztatása nyomán fogalmazza meg a maga tanítását – jóllehet a bűn következtében ettől időnként ő maga is hajlamos elszakadni, és eltérő tanításokat hirdetni. Ezt nevezzük eretnokségnek, szemben az igaz hittel, az ortodoxiával.

Ebből a tényből kiindulva fogalmazzuk meg állításunkat: a keresztyénség bizonyos értelemben ugyan vallásnak, sőt világvallásnak tekinthető, mégis gyökeresen különbözik a többi vallás-

tól abban a tekintetben, hogy nem emberi, hanem isteni tanítást hirdet, amely ilyen módon nem állítható párhuzamba más tanításokkal.

Vallásközi párbeszéd

Az egyház és a többi vallás viszonyát csakis a fenti állítás figyelembe vételével szabad megfogalmaznunk. Ezt a viszonyt a történelem során többféle szélsőséges nézőpontból is igyekeztek bemutatni. Az ilyen szélsőségekhez tartoztak például a véres és igazságtalan keresztes hadjáratok, de nem kevésbé veszedelmes egyoldalúságot fedezhetünk fel a XIX. századi vallástörténeti iskola törekvéseiben, amely a keresztyénséget minden tekintetben csak egy vallásnak szerezte volna feltüntetni a sok közül, amely ráadásul a legtöbb elemét valamely más, korábban kialakult vallástól vette át.

Ma leginkább az úgynevezett vallásközi párbeszéd fogalmával igyekszünk meghatározni a világvallások és az egyház kapcsolatát. Magától értődik, hogy ebben a párbeszédben a mi alapállásunk csak az lehet, hogy az egyház mögött nem

az Istenről képet alkotni kívánó ember, hanem az emberrel közösségre lépni kívánó Isten elhatározása, cselekvése és kinyilatkoztatása áll.

Vallásközi párbeszédet folytatni nem ugyanaz, mint részt venni az egyházon belüli ökumenikus mozgalomban. A világvallásokkal való viszonyunkat az különbözteti meg az ökumenikus törekvésektől, hogy miközben a más felekezetű keresztyén testvért és a más vallású pogányt emberileg egyaránt szeretjük, az utóbbit az üdvösség számára megmentendő, megtérítendő személynek tekintjük. Ez az Istentől kapott feladatunk és felelőségünk.

Ebben az összefüggésben azt is ki kell jelentenünk, hogy a keresztyén színezetű, ám végző soron Krisztus-tagadó felekezeteket – például az unitáriusokat – ugyancsak inkább a vallásközi párbeszéd összefüggésében kellene megközelítenünk, semmint az ökumenikus mozgalom keretein belül.

Megkülönböztetett figyelmet szentelünk – pontosabb lenne így fogalmazni: óhajtanak szenteltetni velünk – a zsidó vallással való párbeszédnek. Kétségtelen, hogy az Ószövetség népe, annak ókori történelme és vallása elválaszthatatlan a keresztyénségtől, azonban nem azonos vele. Az Ószövetség kijelentései csakis Krisztus személye felől értelmezhetők helyesen. A zsidó vallás istenhívő, ám Krisztus-tagadó vallás, éppen ezért hívei is megtérítendő tévelygők.

A világvallások és a mindennapi kegyességünk

A világvallások jelenléte közvetlen környezetünkben

A keresztyénség megszületése óta pogány vallások környezetében él. Természetes, hogy ilyen helyzetben érték bizonyos hatások ezek részéről, ugyanakkor számunkra az is természetes, hogy az egyház e vallások híveiben missziói területet látott.

Hazánkban az elmúlt ezer évben – az úgynevezett keresztyén Magyarország korában – folyamatosan jelen volt a zsidó és az iszlám vallás, egyes feltételezések szerint már Árpád honfoglalóinak körében is. Ez a fennmaradt források szerint egyébként többnyire nem is jelentett semmiféle feszültséget a „hivatalos” vallással. A középkor vége felé jelent meg Magyarországon az indiai eredetű cigány etnikum, amely ugyan időközben keresztyénné lett, sok hiedelmében, látásmódjában – például temetkezési szokásaiban – mégis megőrizte eredeti hinduista vallásának maradványait, ha csak babona formájában is.

A zsidó és az iszlám vallás napjainkban is megtalálható Magyarországon, alkalmanként nem elhanyagolható – olykor igencsak veszedelmes – politikai háttérrel. Minthogy az iszlám jelenléte Európa-szerte erősödik, alig hihető, hogy a következő évtizedekben éppen hazánk maradna ki ebből a folyamatból.

Talán a buddhizmus az egyetlen világvallás, amelynek a múltban nem volt befolyása vallási gondolkodásunkra, ám napjainkban már ez is egyre erőteljesebben van jelen hazánkban, noha gyakran nem vallás, hanem filozófia formájában.

A világvallások jelenléte a keresztyén kegyességben

Tény, hogy az egyház tanításának az isteni kinyilatkoztatás ad alapot, az tehát elvileg mentes mindenfajta káros szinkretista hatástól, emberi tanítástól.

Az is tény viszont, hogy az egyház megkeresztelt, istentiszteleteken részt vevő, szívük mélyén egyébként istenfélő és kegyes hívei nem maradtak érintetlenül az efféle hatásoktól. Némelyek tudatosan is felvállalják azokat – a fentebb említett szinkretista divatirányzatok alapján –, mások pedig nincsenek is tudatában annak, hogy hitük tisztasága veszélyben forog.

Milyen módon vannak jelen a világvallások a mindennapi keresztyén kegyességben?

- Tetten érhető például a keresztyén emberek jelentős hányadának gondolkodásában a reinkarnáció, a lélekvándorlás hinduista vallásból származó gondolata. Másfél évtizeddel ezelőtt magam is találkoztam olyan hívő katolikus egyetemistával, aki meg volt győződve róla, hogy az üdvösségről és a kárhozatról szóló keresztyén tanítás minden további nélkül összeegyeztethető a reinkarnációval, mondván, hogy Isten nem lehet annyira szűkmarkú, hogy csak egyetlen esélyt ad az embernek az élete teljessé tételére. Elmagyarázta azt is, hogy ugyan a Biblia nem említi a lélekvándorlást mint lehetőséget, ám sok „jelki” ember, spirituális tanító szilárdan meg van győződve annak létezéséről. Ezek az Édesvíz Kiadó és társai gondozásában megjelenő könyveket jegyző spirituális tanítók szerint lényegében hasonló tudással rendelkeznek, mint annak idején Jézus. Véleménye szerint az egyház szűklátókörű, mert egyedül Jézust tekinti igaz tanítónak...

Milyen módon *vannak jelen a világvallások a mindennapi keresztyén kegyességben?*

- Ugyancsak megfigyelhető, mennyire beleírta magát a keresztyén emberek gondolkodásába a testtől megszabadult lélek felsőbbrendű továbbélésébe vetett hit, amelynek gyökere az a

platóni pogány filozófia, amely a skolasztika korában hivatalosan vagy félhivatalosan komolyan meghatározta a nyugati keresztyénséget. Eszerint a halállal a léleknek útja nyílik arra, hogy egy magasabb rendű életet éljen egy másik dimenzióban – a „mennyoországban” –, és az itteni fejlődés során elérhet a tisztaságba, a létezés isteni fokára.

- Nem mehetünk el a mellett a folyamat mellett – amely legalábbis közvetve összefügg egyik-másik világvallás hatásával –, hogy bizonyos tudományos vagy annak álcázott könyvek és a valóság bemutatásának igényével fellépő dokumentumfilmek egyre-másra igyekeznek meggyőzni bennünket arról, hogy létezik Jézusnak egy alternatív, „valódi” evangéliuma, amelyet azonban az egyház a múltban gondosan eltitkolt a hívei elől. Nagyjából két vonulatot fedezhetünk fel ezekben a tanításokban, miközben persze nem feledkezhetünk el az olyan „különlegességekről” sem, mint a „magyar” Jézusról szóló megkapó elmélet...

A keleties meditációt pontosan azért nem vállalhatjuk, mert annak lényege az önmagunkra koncentráció, míg a keresztyén spiritualitás Istenre tereli a figyelmünket.

Az egyik változat szerint Jézus nem volt egyéb egy kiváló tudással rendelkező zsidó rabbinál, aki különleges kapcsolatban állt Istennel, így ószövetségi értelemben (vö. Jób 1,6) akár még „Isten fiának” is lehetne őt nevezni. Így Jézus semmi esetre sem megváltó olyan értelemben, ahogyan azt az Újszövetség – benne ő maga is – egyértelműen állítja. Halála is megkérdőjelezendő, feltámadásának hirdetése pedig egyértelműen Pálra és egyéb őskeresztyén tanítókra vezethető vissza. Ennek nyomán pedig tulajdonképpen a keresztyénség sem tekinthető egyébként, mint egy zsidó szektának.

- A másik elképzelés Jézust inkább egyfajta karizmatikus, spirituális tanítónak igyekszik beállítani, akár olyanak, aki a valóságban a buddhista vallás híve volt, és annak egy továbbfejlesztett változatát próbálta meg elterjeszteni a zsidók lakta tartományokban. E szerint az elmélet szerint Jézus – állítólagos – halála és feltámadása után visszatért Indiába, és élte tovább a tiszta elméjű buddhista bölcsek életét. Így ő legfeljebb olyan értelemben nevezhető megváltónak, hogy egyfajta tiszta, „lelki” tudást örökölhettünk tőle, amelynek segítségével elérhető számunkra a magasabb rendű tudat. Isten fiának csak olyan értelemben lehet őt nevezni, ahogyan mindannyian istenekké válhatunk, ha elérjük ezt a magasabb rendű tudatformát. Ennek nyomán Jézus csak egyike a számtalan nagy „lelki” tanítónak.
- Aggasztónak tartom azt, hogy az utóbbi években egyházi, sőt lelkészi körökben is terjed a „hagyományos” imádság- és áhítatformák helyett a keleti jellegű meditáció gyakorlása. Úgy gondolom, ennek az oka nyilvánvaló: az ellenreformáció korában ránk telepedett református befolyás és az azt követő racionalizmus hatására egyoldalúan tanítás-, igehirdetés-központúvá lett a kegyességünk, így meg vagyunk fosztva a spiritualitás élményétől. Természetes igényünk az, hogy az ésszel értelmezhető szavakon túl is kapjunk valamit egy istentiszteleten. Ennek módja azonban nem a pogány vallások meditációs technikáinak elsajátítása és gyakorlása, hanem a hagyományos keresztyén spiritualitás újrafelfedezése és gyakorlása (litánia, zsolozsmázás stb.). A keleties meditációt pontosan azért nem vállalhatjuk, mert an-

nak lényege az önmagunkra koncentráció, míg a keresztyén spiritualitás Istenre tereli a figyelmünket. Luther követőiként helyzeti előnyben lehetünk, mert ő és reformátor társai, illetve utódaik ennek kimeríthetetlen formáit és irodalmát hagyták ránk.

- Talán messzire vezetne, de mindenképpen érdemes szót vesztegetni arra is, hogy a templomba járó emberek jelentős része nem veszi komolyan az egyház eredendő bűnről szóló tanítását. Én nem vagyok bűnös, halljuk nap mint nap a példabeszédbeli farizeus imádságát. Ezért nem értik némelyek, hogy miért logikus bűnvallással elkezdni egy istentiszteletet. Bűnös természetünk megkérdőjelezése mögött is ott állnak azok a pogány vallások, amelyek az embert tisztának és jónak igyekeznek láttatni, aki pusztán a törvények megtartásával vagy lelke megtisztításával képes elérni az üdvösséget, külső segítség, a megváltó műve nélkül.
- Végül azt is meg kell említenünk, hogy a megkeresztelt emberek jelentős része magától értődő módon tűri meg a mindennapjaiban azokat a babonákat, amelyek végső soron ugyan csak – többnyire már letűnt – pogány vallások elemeiből szegényedtek megmosolyogni való szokásokká. A Biblia és a horoszkóp egymás mellett élését határozottan elfogadhatatlannak kell hirdetnünk akkor is, ha ez visszatetszést kelt még a templomba járók egy részében is.

Hitünk tisztaságának védelme

Tény tehát, hogy a keresztyén emberek gondolkodását és istenhitét is befolyásolják a különböző pogány vallásokból átvett jelenségek. Ez alapvetően fenyegeti hitük tisztaságát, a hitük tisztaságának beszennyeződése pedig az üdvösségüket.

Amikor a hit tisztaságának védelméről elmélkedünk, megdöbbenően radikális párhuzamra lelhetünk az Ószövetségben. A honfoglalásnál Isten megtiltotta a pogányokkal való szövetséget és elrendelte az ő, valamint szent helyeik megsemmisítését (Deut 7,2.5). A bálványimádásra csábítókkal végezni kellett (Deut 13,1kk). A hit tisztasága érdekében a választott népnek tilos volt utánoznia a Kánaánban élők szokásait (Deut 18,9). Saul király azért lett kegyvesztett Isten előtt, mert nem irtotta ki teljesen az amálékíták állatait, illetve életben hagyta a királyukat (1Sám 15,1kk). A babiloni fogságot követő vallási megújulás részeként nemcsak a egyes házasságból születetteket zárták ki a zsidó vallási közösségből (Neh 13,1–3), de még a nem zsidó származású feleségeket is haza kellett küldeni (Ezsd 10,10kk). Ez a radikális, erőszakos szembehelyezkedés, sőt elhatárolódás a másfajta vallásoktól, a pogányoktól, azok szó szerinti kiirtásának kívánalma persze a mai ember gondolkodásától nagyon is idegen, akkor mégis szükséges volt, éppen a hit tisztasága érdekében.

Ha nyilván nem is a fent idézett kíméletlenséggel, de ma is ugyanennyire radikálisan el kellene határolódnunk mindattól, ami szemben áll Isten igéjével, és a keresztyén, krisztus-központú hit tisztaságát veszélyezteti. Az egyháznak és a lelkészeknek ebben való felelőssége megkérdőjelezhetetlen.

Fel kell adnunk azt a tetszetősnek tűnő nézetet, hogy többfajta igazság is élhet egymás mellett békésen, és Isten igéjét kell elfogadnunk az egyetlen igazságnak.

dőjelezhetetlen. Fel kell adnunk azt a tetszetősnek tűnő nézetet, hogy többfajta igazság is élhet egymás mellett békésen, és Isten igéjét kell elfogadnunk az egyetlen igazságnak.

Gondolkodásunkat a kereszt teológiájához kell igazítanunk, minthogy az értünk megfeszített és feltámadott Krisztuson kívül nem létezik más igazság.

Úgy vélem, hogy ennek az elhatárolódásnak elsősorban nem a pogány vallások támadásában, hanem a saját hitünk igazsága melletti elköteleződésben kell megnyilvánulnia. Vagyis: következetesen meg kell tanítanunk nemcsak a gyermekeket, de a felnőtt híveket is arra, hogy mi az egyház tanítása, és mi az, ami akár még

hasonlít is arra, mégis összeegyeztethetetlen vele. Egy szilárd önazonosság nélküli, arctalan egyház könnyedén belesodródhat a mindent elpusztító, összeolvasztó szinkretizmusba, aminek következtében megszűnhet egyház lenni.

Összefoglalva tehát:

- A körülöttünk élő világvallások pogány vallások, amelyeknek híveit ugyan felebarátainknak fogadjuk el, mint Krisztus nélkül élő embereket missziói elkötelezettségünknek megfelelően mégis az igaz útra kell vezetnünk, Isten igéjének megismertetésével.
- A keresztyénség és a többi vallás között az a különbség, hogy a pogány vallások emberközpontúak, a keresztyénség pedig krisztocentrikus: az előbbieket következtetnek Isten létére és tulajdonságaira, az utóbbi ismeri Isten önmagáról adott kinyilatkoztatását, mindeneke előtt éppen a testté lett Ige, Jézus Krisztus által.
- Hitünk tisztasága mindig veszélyben van, így annak megtartására komoly figyelmet kell fordítanunk.
- Hitünk tisztaságát olyan tévtanítások is veszélyeztetik, amelyek mögött a pogány vallások hatását véljük felfedezni.
- Ezek a pogány hatást tükröző tévtanítások egyöntetűen olyan irányban befolyásolják a gondolkodásunkat, amellyel kisebbitik Krisztus személyének és művének páratlanságát, illetve súlytalanná teszik az életünket alapvetően meghatározó és megrontó bűn valóságát.
- A pogány hatásokkal szemben mindeneke előtt úgy kell védekeznünk, hogy komolyan vesszük Isten igéjét, és az abban található kinyilatkoztatásra alapozott önazonosságunkat.
- Ennek érdekében gondolkodásunkat a kereszt teológiájához kell igazítanunk, minthogy az értünk megfeszített és feltámadott Krisztuson kívül nem létezik más igazság.

Akár a mi helyzetünkre is vonatkozhat Józsué ismert hitvallása: „Ha nem tetszik nektek, hogy az Urat szolgáljátok, válasszatok ki még ma, hogy kit akartok szolgálni: akár azokat az isteneket, akiket atyáitok szolgáltak a folyamon túl, akár az emóriai isteneit, akiknek a földjén laktok. De én és az én házam népe az Urat szolgáljuk!” (Józs 24,15).

... Hogy Isten valóban Isten legyen – 125 éve született Karl Barth

„Barthtól mindnyájan tanulunk, de csak a szellemi kiskorúak követik árkon-bokron keresztül”.

Édesapám és keresztapám elbeszéléséből tudom, hogy a harmincas évek elején a soproni teológián id. Prőhle Károly, a rendszeres teológia professzora szájából hangzott el ez a kifakadás. Abban az időben egyházunkban úgy voltak Barthtal, mint a mi tanulmányaink idején Bultmannal: mindenki beszélt róla, kritizálta vagy dicsőítette, de egy valami közös volt mindkét táborban: a nagy többség soha egy fikarcnyi sort sem olvasott tőle, s ezt unta meg a derék professzor.

Sajnos, ha valaki nem akar ebbe a hibába esni, rögtön az elején komoly akadályba ütközik s ez nem más, mint a barthi életmű terjedelme. Az olaszban van egy mondás: „annyit ír, mint Szent Ágoston”. Nos, Barth fő műve, a *Kirchliche Dogmatik* a maga 13 kötetével s csaknem 10000(!) oldalával¹ messze meghaladja nemcsak a *De civitate Dei*, hanem Kálvin *Institutio*-jának, vagy Aquinói Tamás *Summa theologiae*-jének terjedelmét is. Szerencsére azonban vannak nagyon jó kivonatok a műből s e cikk írásánál ezeket használtam én is.

Az indulás

Karl Barth 1886. május 10-én született a svájci Baselben; édesapja református teológiai tanár, édesanyja is papleány. Konzervatív vallásos nevelést kapott, amire hálásan emlékezett vissza, akárcsak kifejezetten inspirálónak talált konfirmációjára. Ez az esemény éppen az előző századfordulóra esett, s ennél a dátumnál érdemes egy pillanatra megállnunk, s felidéznünk a kor szellemi miliójét, mert Barth teológiai indulására – mint ellentét – döntő hatással volt. Az 1900-as évben több tudomány területén is megjelent egy-egy olyan cikk, amely – ha a kortársak nem is fogták fel azonnal – egy-egy paradigmaváltás (a nagy katolikus reformteológus, Hans Küng kedvenc kifejezése) kezdetét jelezte. A fizikában Max Planck felfedezi a hatáskvantumot – indul a kvantumfizika. David Hilbert matematikus egy új kutatási programot tesz közzé – indul az ún. meta-matematika. S egy teológiához közelebbi esemény: megjelenik Sigmund Freud *Álomfejtés* c. könyve – indul a pszichoanalízis.

Magában a teológiában viszont épp az ellenkezője volt a helyzet. Nem valami új kezdődött, hanem a reformáció egyházaiban uralkodó liberális teológia ért a zenitjére. S ezzel már vissza is kanyarodtunk a cikk „hőséhez”. Barth későbbi professzora, a kor sztárteológusa és II. Vilmos császár jó barátja, Adolf von Harnack a berlini egyetemen valamennyi fakultás hallgatója számára előadássorozatot tart ezzel a címmel: „A keresztyénség lényege”. Az előadások

1 Korabeli teológiai hallgatók tréfásan Moby Dicknek, azaz fehér bálnának keresztelték el a dogmatika egyre szaporodó köteteit a mű mérete ill. a borító színe okán.

könyv alakban is megjelentek, s ez ma már online is hozzáférhető. Az egész könyvből süt az a meggyőződés, amit Paul Tillich később találóan haladáshitnek (Fortschrittsglaube) nevezett. A keresztyénség lényege Harnack szerint az, hogy az emberiség töretlen erkölcsi fejlődésének katalizátora legyen.

Barth berni, majd marburgi kitérő után került Berlinbe, majd tanulmányai befejezése után néhány évvel, 1911-ban egy kis munkások lakta svájci falucska, Safenwil lelkipásztora lett. Itt érte az I. világháború kitörése, amely nagy fordulatot hozott gondolkodásában. Mindjárt a háború elején mélységesen felháborította a német vezető értelmiségiek (köztük természetesen Harnack) által a háborús politika igazolására közzétett kiáltvány. *„Erkölcsei csődjük azt mutatta számomra, hogy valami akkor az exegetikai és dogmatikai tanításokban sem lehet rendben”* – emlékezett vissza később Barth. Ebben az időben lépett be – munkásgyülekezetével szolidaritást vállalva – a szociáldemokrata pártba, amiért később oly sok kritikát kapott. Pedig szolidaritása gyülekezetével nem volt megalkuvó. Ma is megszívlelendő pl. ez a mondata: *„Az a pap, aki mindig az emberek kedvére beszél – hamis próféta!”*.

A próféta – a Római levél magyarázata

Az első békeévben Barth felteszi magának a kérdést: hogyan tovább, miután az egyetemen tanultak szellemisége nemhogy az emberiség töretlen fejlődését nem hozta el, hanem eddigi legnagyobb katasztrófájához vezetett? Megkísérli kizárni elméjéből az addig tanultakat, s úgy

olvasni a Bibliát, mintha még soha nem olvasta volna. S megtörténik a nagy áttörés: az egyháztörténetben immár harmadszor, Augustinus és Luther után ismét a Római levél mutatja meg a kiutat. Kommentárját írva így ír pl. leg-

„Az a pap, aki mindig az emberek kedvére beszél – hamis próféta!”

jobb barátjának, Thurneysennek: *“A Római levélben most éppen a 3,20kk szakasz sziklatömbjeivel küszködöm. Mi minden rejtőzik e mögött! Pál – micsoda ember lehetett ez (sic!) s azok is, akiknek ezeket az elemi erejű dolgokat csak így, ilyen nagy, nyers darabokban, mintegy utalásképpen odavethette! ...Bárcsak előbb megtértünk volna a Bibliánkhoz, most szilárd talaj lenne a lábunk alatt!”*

A könyv átütő siker – elkapkodják, s azonnal szükség van második kiadásra is. Ez azonban csak 1921-ben jelenik meg, mert Barth időközben átírja. *„Az elsőből kő kövön nem maradt”* – mondja később. Ha lehet, még szenvedélyesebben, a bibliai próféták hangján ír; mondani-valójának lényegére a cikk címe utal. A hatás akkora, hogy – Németországban példátlan módon – minden tudományos fokozat és előadói tapasztalat nélkül meghívják Göttingenbe professzornak. *„Szó szerint tanulva tanítottam akkor”* – emlékezik Barth. Később Bonnba megy, ahol elkezd dolgozni dogmatikáján. Alapelve, amiről gondolatrendszere a dialektikus teológia nevet kapta: *„Teológusként Istenről kell beszélünk. Ugyanakkor azonban emberek vagyunk, s mint ilyenek, képtelenek vagyunk erre. Tudnunk kell mindkettőről, a kellről*

és lehetetlenről egyszerre, s éppen ezáltal megadni Istennek a dicsőséget.”² Úgy tűnik: végérvényesen beérkezett, s élheti a szobatudós nyugodt életét. Ekkor azonban a történelem ismét közbeszól. Stefan Zweig szavával: „incipit Hitler”.

Az egyházpolitikus – a Barmeni nyilatkozat

Barth életének ez a területe – beleértve a II. világháború utáni közszerepléseit is – s maga a Barmeni nyilatkozat többé-kevésbé ismert nem-lelkész olvasóink előtt is. Éppen ezért e szakaszban csak két fontos észrevételre szorítokozom.

Az egyik: a Római levél-kommentár s az annak hatására kibontakozó dialektikus teológia nélkül nehezen elképzelhető az a történelmi tisztánlátás, amely a Hitvalló egyházhoz és a barmeni zsinathoz vezetett. Utólag könnyű okosnak lenni – ez ebben a vonatkozásban is igaz. Ma már tisztán látjuk a következményeket, de akkor, rögtön 1933-ban az indulásnál azonnal átlátni az új rezsim alapvetően egyház-, keresztyén- és istenellenes jellegét – valóban prófétai látást igényelt! Hogy ez mennyire így van, arra akkor döbbsen rá az ember, ha utána néz, hogy ki mindenki csatlakozott – legalábbis eleinte – a Német keresztyének mozgalomhoz.

„**Nekem is** az a véleményem, hogy a *status confessionis* *adva van*”.

S a másik észrevétel: Bartha emlékezve sem ünneprontás, ha megemlítem az evangélikus teológusok és lelkészek szerepét az ügyben. Néhány mai történetíróat olvasva ugyanis úgy tűnik, mintha az egész kizárólag Barth „one man show”-ja lett volna. Pedig a dialektikus teológia kidolgozásában kezdettől fogva részt vállalt – a *Zwischen den Zeiten* c. folyóiratban publikálva – a múlt század két evangélikus óriása, Rudolf Bultmann és Paul Tillich is, Barmen pedig elképzelhetetlen lett volna Niemöller és Bonhoeffer közreműködése nélkül. Idézet Barth Bonhoefferhez írt akkori leveléből: „*Nekem is* az a véleményem, hogy a *status confessionis* *adva van*”. Maga a fogalom is – olyan történelmi helyzet, amikor hitvallásra van szükség – vérelesen evangélikus!

Az egyháztanító – az Egyházi dogmatika

Korunk első számú amerikai Barth-szekértője, George Hunsinger presbiteriánus lelkész és teológus Barth-monográfiája előszavában kézenfekvő hasonlattal a strasbourgi dómhoz hasonlítja ezt a roppant művet, hiszen ez is, az is befejezetlen maradt. A képben maradva azzal folytatja, hogy mindkettő teljes szépségének megértéséhez hozzá kell szokni a fényviszonyokhoz.

2 Az interneten rábukkantam Barth és Bultmann levelezésének online változatára. Ebből világossá vált számomra, hogy a kezdeti harcostársak közötti „casus belli” voltaképpen Martin Heidegger Istennel kapcsolatos állása volt. Ez a teológusból lett filozófus ui. vallotta a fenti 2. tételt, azaz hogy nem tudunk adekvát módon Istentől beszélni, de ebből azt a következtetést vontta le, hogy akkor viszont hallgatnunk kell róla. Ez pedig az elkötelezett iige-teológus Barth számára elfogadhatatlan, sőt egyenesen botránykó volt.

Nos, magam is jártam a strasbourggi dómban, és sokat elolvastam az Egyházi dogmatikából is³, így elmondhatom, hogy a hasonlat folytatása kevésbé szerencsés. A dómban valóban félhomály uralkodik, Barthról viszont végképp nem lehet azt állítani, hogy homályosan fogalmazza. A megértés valóban sokszor nem könnyű, de ennek egyáltalán nem a stílus az oka. Épp ellenkezőleg: Barth mestere a német nyelvnek (sok más mellett ebben is Lutherre emlékeztet), több irodalmi díjat is kapott. Dogmatikája mégsem könnyű olvasmány, mert ez a rendkívül eredeti gondolkodó egyes tételeiben nemcsak a hagyományos kálvini, hanem az egyetemes keresztyén hittan megszokott fogalmaihoz képest is szinte egy új teológiai szótárt alkotott.

Illusztrációként egyetlen, talán a legközismertebb példa: a Sátán, az emberfeletti Gonosz neve nála „das Nichtige”, semleges nemben, amit magyarra a meglehetősen színtelen „a Semmis”

Dogmatikája mégsem könnyű olvasmány, mert ez a rendkívül eredeti gondolkodó egyes tételeiben ... szinte egy új teológiai szótárt alkotott.

szóval szokás fordítani. Barth nem győzi hangsúlyozni, hogy ez a megjelölés korántsem azt jelenti, hogy emberfeletti Gonosz nem létezik, hanem azt, hogy Istenhez képest semmis: ő az Isten által elvetett és legyőzött. Barth kiemeli azt is, hogy a Gonosz nem azonos egyszerűen a teremtettség úgynevezett árnyoldalaival, mint

pl. a szenvedés, mert ezeknek értelme van akkor is, ha sokszor nem is látjuk, s mint ilyenek, beletartoznak Isten jó teremtésébe.

Általában véve is a teremtésről szóló tanítás Barth dogmatikájának talán legerősebb oldala. Biblikusan szólva: a „látta Isten, hogy minden jó” nála kiemelten hangsúlyos; nála már maga a teremtés is Isten kegyelmi aktusa, szeretetének kiadásából született a világ. Innen jön azután az az alapvető serenitás, derű (vö. megintcsak: „lutheri derű”, persze Luthernél más hangsúlyokkal), amely az egész Egyházi dogmatika lapjain átsüt, teológiai dómjának szegleteit is bevilágítja.

A roppant opuszból egyetlen olyan hosszabb idézetet választottam ki, amely egyszerre illusztrálja nemcsak az imént mondottakat, hanem egyszersmind legendás Mozart-rajongását is⁴. „1756–1791! [Mozart születésének és halálának éve] Ez volt az a kor, amely a Jóistent a lisszaboni földrengés miatt a vádlottak padjára ültette, és amelyben a teológusoknak és más derék embereknek fáradtságosan kellett védelmeznük őt. Mozartban a teodicea-problémával kapcsolatban megvolt Istennek az a békessége, amely minden dicsérő, vádló, kritikus és spekulatív értelmet meghalad. Mindez harc nélkül mögötte volt. Minek is tépelődött volna? Hallotta azt, s mind a mai napig meghallatja azokkal, akiknek van fülük a hallásra, amit az idők végén egyszer látni fogunk: rendeltetésünket a maga összefüggésében. Hallotta mint-

3 Szerb Antalról mondták, hogy ő az egyetlen, aki betűről betűre végigolvasta Vörösmarty „Zalán futása” c. eposzát. Az Egyházi dogmatikáról ma Hunsingeren kívül még egy ember állítja ugyanezt: a cikk végén idézett német Eberhard Jüngel.

4 Mi evangélikusok persze rögtön azt kérdezzük: miért Mozart és nem Bach? Barthnak erre is volt válasza: „Az angyalok Isten trónusa előtt bizonyára Bachot énekelnek, de egymás között Mozartot.”

egy a vége felől a teremtés harmóniáját, ...a szomorúságot is, amely mégsem válik kétségbeeséssé és a komorságot is, amely mégsem torzul tragédiává... s éppen ezért a derűt is, de annak határaival együtt, s a világosságot, amely éppen azért fénylik annyira, mert az árnyékból tör elő. Et lux aeterna lucet eis⁵ (És az örök világosság fényeskedik nekik): Lisszabon halottainak is.”

„Bizonyágtevők fellege”

E megemlékezés keretében természetesen lehetetlen akárcsak vázlatosan is a barthi dóm architektúráját ismertetni, nem is szólva a hatástörténetéről, amely már életében elkezdődött, nemcsak a református, hanem az evangélikus (vö. bevezetés!), sőt a római katolikus egyházban is⁶. Hosszan sorolhatnánk mindazt, amiben ma is tanulhatunk tőle, de néhány olyan pontot is, ahová nem tudjuk követni árkon-bokron keresztül. Eberhard Jüngel, az evangélikus teológia doyenje, egykori Barth-tanítvány a Teológiai reálenciklopédia c. lexikonban a nagy dogmatikusról írt szócikkét így összegzi: az írott életmű teológiai és irodalmi értékei mellett a második világháború előtt, alatt és után

Egyike ő a „bizonyágtevők fellegének”, akikről a Szentírás szól.

„elnyomott népek lelkipogozója és a keresztyénség lelkiismerete” volt. Számomra is egyike ő a „bizonyágtevők fellegének”, akikről a Szentírás szól (Zsid 12,1).

Barth 83. életében, 1968. december 10-én hunyt el ugyanabban a városban, ahol született: Baselben. Temetésén a helyi dómban többek között Hans Küng mondott eulógiát, s a végén az elhunyt szavait idézte: *„Ha egyszer eljön a nap, amikor meg kell jelennem Uram előtt, nem a tetteimmel fogok jönni, dogmatikám kötetivel a hátizsákomban. Akkor az összes angyalnak nevetnie kellene. Nem. Az egyetlen dolog, amit mondani fogok: Uram, légy irgalmas hozzám, szegény bűnöshöz”. Küng még hozzátette: „Ez az egész keresztyénség hitvallása. S az a vigasztaló reménységünk, hogy Karl Barthnak majd megadatik az, amiért imádkozott.”*

5 Helmut Gollwitzer Barth-kompendiumában egy „sic!”-kel jelzi, hogy e mondat mögött rejtett poén van. S valóban, a mondat hagyományos alakja: lux aeterna luceat eis – conjunctivus óhajtó értelemben: az örök világosság fényeskedjék nekik. A mondat így reménységet, a barthi indicativus viszont bizonyosságot fejez ki.

6 Két svájci Hans, a már említett Küng és Hans Urs von Balthasar voltak az első katolikus méltatói ill. kritikusai. Küng a doktori disszertációját is Barth megigazulástanáról írta, későbbi Nagy keresztyén gondolkodók c. művében pedig az egyháztörténet hét, szerinte „paradigmaváltó” teológusáról értekezik. Ezek: Pál apostol, Órigenész, Augustinus, Aquinói Tamás, Luther, Schleiermacher és – Barth.

Ajánló Ittzés János *Hacsak* című írásgyűjteményéhez

Az Evangélikus Élet hetilap 2006 februárjában indította el Égtájéoló című rovatát, melyben hétről hétre püspökeink írták le aktuális egyházi és világi eseményekkel, folyamatokkal kapcsolatos gondolataikat. A Luther Kiadó *Ittzés János* püspök úr nyugdíjba vonulásának alkalmából jelentette meg a *Hacsak* című írásgyűjteményt, melyben az ő Égtájéolóban publikált írásait olvashatjuk csokorba szedve. A kötet megjelenése bizonyára meglepetés volt a püspök úr számára, de nagy ajándék mindazoknak is, akik figyelmesen olvassák.

A könyvben engem leginkább az a harmónia és összhang ragadott magával, amely az írásokat egymás után olvasva egyre tisztábban és határozottabban kirajzolódik. Egy bonyolult szerkesztésű, többszólamú barokk kórusműben minden egyes szólamnak megvan a maga határozott vezetése és karaktere, mégis a szólamok együtt hangozva adják át azt a zenei élményt, amely – ha egyházi zenét hallgatunk – szívünket-lelkünket Istenhez emeli. Ezekben az írásokban életünk számos szólamára érzékenyen reagál és reflektál a szerző. A nekünk földi otthont adó természet rogyadozása, a hétköznapjainkat meghatározó politikai és gazdasági erővonalak, a hamis reményések és támpontok kísértése egyházon kívül és az egyházban, egyházi és gyülekezeti életünk éppen aktuális eseményei, folyamatai mind olyan „utcán heverő” témák, melyeket

”**Az Isten irgalmára kérem minden testvéremet – lelkészeket, gyülekezeti tisztségviselőket, szülőket és keresztszülőket, időseket és fiatalokat –, ne hárítsák át másra, másokra (de a körülményekre, a mai kedvezőtlen helyzetre se) a felelősséget, amelyet Isten egy-egy lélekért, kisebb vagy nagyobb közösségért szívükre helyezett! Egyházkerületünkben sokszor hallották tőlem a gyülekezetek a mondatot, amelyet most minden hittestvéremnek a szívére szeretnék helyezni: nincs közöttünk olyan, akire legalább egy testvért ne bízott volna az egyház Ura!**

(Ittzés János: *Hacsak* 85–86. o.)

A túlélők, a megkíméltek számára jel is, intő, figyelmeztető, megtérésre hívó jel lesz minden rossz hír, amely eljut hozzánk. De tudjuk-e ezeket a jeleket olvasni? Felismerjük-e, hogy akár egyértelműen felelőtlen, környezetpusztító magatartásunk, akár értelmünk számára fel nem deríthető összefüggések is az okozói ezeknek a tragédiáknak, mind ugyanazt üzeni: Térj észhez! Ne ítéld! Ne feledd: felelősséged köreit Isten rendje, törvénye méri ki! Ezt büntetlenül senki emberfia át nem hághatja! A Jézus által feltárt összefüggésekben olvasd és értsd meg a jeleket, nehogy túl késő legyen! Mert ha meg nem tértek, mindnyájan ugyanúgy vesztek el. És lehet, hogy ettől kezdve az idő ellenünk dolgozik. Hacsak meg nem térünk...

(u.o. 239. o.)

szakavatott kézzel és őszinte szívvel vesz föl püspök úr. Szakavatott kézzel, mert széles műveltség tág látóköréből fakadó gondolatait osztja meg velünk, de őszinte szívvel is, hiszen nem objektíven, „kívülről” szemléli és értékeli írásaiban, hanem „belülről”, személyes érintettséggel, a hivatás felelősségével tárja elénk kétségeit, reményégeit, küzdelmeit és álmait.

És hogy mitől áll össze egységes zeneművé a megannyi, önmagában is értékes és tartalmas szólam? Attól a személyes küzdelmekben megérett mély hittől, amely a gondolkodás szabadságában és nagy távlatokat áthidaló íveiben is állandóan és olyan kristálytisztán hallható, mint ahogyan Bach sok korárelőjátékában a korál dallamának *Cantus firmus*-a. Kortársunkká és sorstársunkká szegődnek ezek a rövid írások, mert világosan fölrajzolják az ember lehetőségeit és lehetetlenségeit, amelyek miatt érthető, ha igencsak visszafogottan és bátortalanul reménykedünk. Ugyanakkor világosan megszólal a keresztyén tanúságtétel Isten végtelen lehetőségeiről, amelyek egyedül Krisztusban adatnak nekünk.

Találó a cím, amellyel összefoglalta a kiadó ezt az írásgyűjteményt. Mindegyik rövid publicisztika a korrekt és többnyire kevés reménységre okot adó helyzetelemzést követően egyértelművé teszi, hogy a megoldás, a javulás, az előbbre jutás kulcsa és feltétele nem az ember kezében van, hanem mindig Isten kezében. Nincs kiutunk. „*Hacsak meg nem térünk...*”

Mindenkinek jó szívvel ajánlom ezt a könyvet, mert ezek az írások valóban betájolják gondolatainkat, helyzetfelmérésünket, reménységeinket, fontossági sorrendünket – az ég felé.

Szerkesztőségünk postájából

A furcsa csend¹

Fabiny Tibor „Igaz tanítás. Van-e ilyen?” c. cikkében² beszél a furcsa csendről, ami az egyházban a tanítást övezi. Valószínűleg igaza van. Nagy kár, ha ez így van. Éppen napjainkban heves vitákra, nagy közös erőfeszítésre lenne szükség egyházunkban, hogy híveinknek, akik az egyház tanításával gyakran nem tudnak mit kezdeni, és a távolabb állóknak, akik szavainkat egyszerűen nem értik, hitünkéről valamiképp számot tudjunk adni. Akik bizonyágtételünket hallják, szeretnék tudni: szavaink mögött mi a gondolati háttér, miféle intellektuális keretbe tartoznak? Az ember nem csak érző szív; feje is van.

Fabiny Tibor a „furcsa csend”, a gyanús hallgatás mögött egyrészt történeti okokat lát – a pietizmus a szív dolgává tette a hitet, a liberalizmus pedig a vélemények szabadpiacára dobta a tanítást –, másrészt korunk szellemi struktúrájára utal. Érdekes lenne talán ezen a nyomon tovább mennünk. „Korunk” alatt persze mindenki mást ért; magam – Ferdinánd Istvánt követve³ – ennél a fogalomnál egyszerűen az újkorra gondolok. Hogy ez hitünk szempontjából mit jelent, azt „Trója és a Biblia” c. cikkemben próbáltam egyszer megvilágítani:

A középkorban mindenki trójai akart lenni. Nemesek, lovagok, uralkodók, városok, törzsek, egész népek, származásukat mind trójai menekültekre vezették vissza... Trója volt a mitikus „nagy történet”, s aki nagyságra törekedett, az megpróbált valamiképp Trója közelébe férközteni... Az újkor ébredésekor – mint varázsütésre – egyből megváltozik a helyzet. Vannak persze, akik még későbbi századokban is hajmeresztő genealógiákon csüngenek, de ez a szemlélet többé már nem korszerű, a korra nem jellemző. Az Iliászt és Odüsszeiát az újkor emberei is olvasák, nagyra becsülik, de megváltozik hozzá való viszonyuk. A súlypont már nem „Tróján” van, hanem az „olvasón”. Az pedig már nem Trója felől nézi ömmagát, hanem fordítva: önmagából igyekszik Tróját megérteni⁴.

Meggyőződésem, hogy Luther Márton is már az újkor gyermeke. Nem csak wormszi beszéde híressé vált zárószavai utalnak erre. Nézzük például a három hitágazat magyarozatát a Kis káptében. Amit a teremtésről mond, nem Ádámmal és Évával kezd, hanem „hogy Isten teremtett engem”. A megváltás drámája sem valami régi történet, hanem az ő története; ő maga élte át, s

1 Cikkemet száz évvel ezelőtt, 1911. november 25-én született szeretett professzorom Ferdinánd István emlékének ajánlom.

2 A „keresztyén igazság” 2011. évi első számában

3 „Cusanus és Bruno lelkében született meg az a lélekfordulat, lélekalakzat, amelyet azóta nyugatinak nevezünk, s modern kultúránkká szélesedett ki.” Ferdinánd: Kultúr-morfológia, in: Csittvári krónika, Bp. 2001, 109. o.

4 Glatz: Trója és a Biblia, in: Koinonia 2004, 64. sz. 1–4. o.

ezért tud róla beszélni. Őt hívta el a Szentlélek, „ahogyan a földön élő egész egyházat is elhívja, gyűjti, megvilágosítja, megszenteli és Jézus Krisztusnál megtartja az egy igaz hitben.”

Holl Károly részletesen elemzi a nagy reformátor írásmagyarázatának művészetét. Luther tudja, hogy a szöveg grammatikai elemzése nem elég; meg kell érteni műfaját, képeit, alapgondolatát, látni kell világát, s át kell élni hangulatát. Ennek az Írás értelmét a szöveg felől közelítő igyekezetnek a másik oldalról elébe kell mennie a felvevőképességnek, ami a személyes tapasztalatból adódik⁵. Erasmus esetében megjegyzi: Ez az ember lefordította az Újtestamentumot, de közben semmit se érzett.⁶ Ami pedig az Írás magyarázatára áll, áll az az egyház tanítására nézve is.

A személyes tapasztalat feltétele nem azt jelenti, hogy a tapasztalat vége egyben a hit határa is; mintha csak az tudná az embert megragadni, amit ő maga képes megfogni. Vannak tapasztalatok, melyek önmagukon messze túlmutatnak. Aminek azonban nincsen tapasztalati rezonanciája, az mese marad. Korunk embere a világot, a hit világát is csak önmagából képes megérteni, sajátjává tenni.

Gémes István mesélte, hogy egyszer megpróbálta német prédikációját magyarul elmondani. A jó prédikációból persze csapnivaló beszéd lett. Nem lehetett azt „lineárisan” áttenni az egyik nyelvből a másikba, „újra kellett szülni”. Így van ez az egyház tanításával is. Nem elég azt új szavakkal mondanunk. Elejétől kezdve újra át kell gondolnunk, mit is akartak atyáink ezekkel a nekünk gyakran érthetetlennek tűnő tanokkal mondani? Hogy a furcsa csendet megtörjem, hozok néhány példát.

*

Már 2004 novemberében megjelent egy rövid tanulmányom a Lelkipásztorban „Teher alatt nő a pálma – Gondolatok az egyház mai tanításához” címen⁷. Ott tkp. a *szentháromságtan*al foglalkoztam, ami Nagy Gyula szerint „a keresztyénység specifikuma” s a „titkok titka”⁸. Gustaf Aulén mintha más véleményen lenne. Szerinte „a szentháromságtan tárgyalása legtöbbször absztrakt és meglehetősen érdektelen spekulációk benyomását kelti... az embernek semmiképp sincs az az érzése, hogy a teológia szíve táján járna”.⁹ Tudjuk, hogy ez a tanítás micsonda vajúadások közepette született, és tudjuk azt is, hogy vezető teológusaink értelmezésére már mennyi kísérletet tettek.

Nem jó, ha ott is misztériumról, Isten titkáról beszélünk, ahol esetleg csak saját gondolkodásunk elégtelenségével van dolgunk. A kérdés, amivel az atyák birkóztak, a kérdés volt, amit Jézus maga tett fel tanítványainak: „Hát ti kinek mondotok engem?” Jól ismerjük Péter válaszát is:

5 „Aber dieses allmählich sich an die Sache herantastenden Verständnis muss nun von der anderen Seite her die Empfänglichkeit entgegenkommen, die aus der persönlichen Erfahrung fließt.” Karl Holl: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte, Band I. Luther, Tübingen 1921, S. 444

6 WA XX 728,6 Novum Testamentum transtulit et non sensit

7 LP 2004,11; 405–408. o.

8 Nagy Gyula: Az egyház mai tanítása, Bp. 2000; 159–208. o.

9 Aulén, Gustaf: Den kristna gudsbilden genom seklerna och i nutiden. Stockholm, 1927. 5. o.
(A keresztyén istenkép a századok során s korunkban)

„Te vagy... az élő Isten Fia.” Izráelen kívül ez pedig csak egyet jelenthetett: a földön járó Isten! Így lett Jézus „Isten az Istenből”, s innen már csak kis lépés kellett az Egyiptomban amúgy is divatos „háromságig”. Véleményem szerint a szentháromságtan keresztény hitünk rosszul sikerült, szerencsétlen megfogalmazása. Nagy volt ennek a hitvallásnak az ára: egy csak ritkán felismert egyházszakadás, amiből az iszlám született.

Krisztus követői szerencsére a földön járó emberről se tudtak lemondani. Már a Niceai hitvallás is hangsúlyozza: „Szűz Máriában testet öltött, és emberré lett”. Athanasius pontosít: „nem úgy, hogy az istenség testté változott, hanem úgy, hogy Isten magára öltötte az emberséget.” A Kis káté szerint: „valóságos Isten... valóságos ember”. Lehet ezt így mondani, de aligha tudunk vele valamit is kezdeni. Korunk emberének ez amolyan fából vaskarika, amit egyszerűen hinni kell, ha valaki keresztény akar lenni. Mi lenne, ha azt mondanánk: *Jézusban vagy Jézus által, aki maga valóságos ember, a valóságos Istennel találkozunk.*

A Lelkipásztor júliusi számában Reuss Andrástól jelent meg egy érdekes cikk „Régi viták felizzó parazsa” címen¹⁰, ahol Jézus halálának értelmezéséhez ad néhány szempontot, azaz a *megváltás* tanához. Reuss felhívja figyelmünket, hogy Jézus kereszthalálának sokféle értelmezése volt a századok során, s utal arra, hogy milyen jelentős bennük a költészet szerepe. „Az alkalmazott képek, hasonlatok, metaforák – Tillich kifejezésével – meghaladják azok szó szerinti értelmét.” Az élő Isten dolgai fogalmakban meg nem foghatók.

„Vér kiontása nélkül nincs bűnbocsánat” (Zsid 9,22), olvassuk a Zsidókhöz írt levélben. Néhéz ezt nekünk megértenünk, „amikor már kultuszi áldozás nem létezik.”¹¹ Azt se nagyon értjük, hogy miért kellene Istent kiengesztelnünk, hiszen ő szeretet. Azt azonban már inkább értjük, hogy áldozat nélkül nincs új élet, nincs megújulás. A pedagógiában se a rendreutasítás az utolsó szó. Egyszer előadása közben megkérdeztük Ferdinánd Istvánt, hogy ő mi szeretne lenni? Egy új Luther, egy Immanuel Kant? Válasza meglepő volt, s mindmáig megmaradt bennem: „Trágya – amiből bennetek új élet sarjad”.

A megváltás dolgában a tulajdonképpeni kérdés más síkon van. A megváltást mi nem az idő örök forgásában éljük át, de nem is a lineáris idő egy múlt pontján, hanem itt és most az élő Istenhez való viszonyunkban. Ő a mi Megváltónk. A kérdésre, hogy ebben a drámában mi a szerepe Jézusnak és az ő kereszthalálának, csak személyes válasz lehetséges; egy azonban számomra bizonyos, hogy *Isten ezt a halált új élet forrásává s világokat formáló erővé és hatalommá tette.*

Még egy példa: Mit jelentenek nekünk, ma élő embereknek, a húsvéti történetek – *Jézus feltámadása*? A teológia tudós professzorai se tudják megmondani, hogy tulajdonképpen mi is történt azokban a nevezetes napokban Jeruzsálemben.

Ismerjük az asszonyok esetét, akikhez Jézus sírjánál két férfi lépett fényes ruhákban, akik megkérdezték őket: „Mit keresitek a holtak között az élő?” (Lk 24,5); vagy Simon Péterét, aki

10 Reuss András: Régi viták felizzó parazsa. Néhány szempont Jézus halálának értelmezéséhez; in: Lelkipásztor 2011/7, 242–250. o.

11 Ferdinánd István: Reprisztináció, in: Csittvári krónika Bp. 2001.

minden reményt feladva készült visszatérni korábbi foglalkozásához, de megjelent neki az Úr, s újra szolgálatba küldte: „Legeltesd az én bárányaimat” (Jn 21,15); vagy az Emmausba igyekvő tanítványokét (Lk 24,13–35). Szép történetek, de holtak, és semmit se mondanak, amíg azok csak a hit tárgyai: történetek, amiket éppen hinni kell. De ezek a történetek feltámadhatnak, és életünk bizonyos szituációiban megszólalhatnak, elkezdenek beszélni, erőt adnak a megfáradtnak, s a bénát talpra állítják.

Ahogy a teológia professzorai nem tudják megmondani, hogy 2000 évvel ezelőtt húsvét hajnalán pontosan mi történt, én se tudok a kérdésre választ adni. *Krisztus feltámadása számomra egyszerűen azt jelenti, hogy életemben jelen van; közel van hozzám, olyan közel, mintha az a 2000 esztendő az akkor és most közt sohase lett volna.*

X

A kérdéseket nyilván könnyebb lenne bibliai idézetekkel vagy dogmatikai tételekkel elintézni, de az újkor emberénél ez nem megy; ő a világot s önmagát nem a Biblia felől nézi, hanem fordítva: az Írást önmagából próbálja megérteni. Szerencsés esetben teszi ezt Isten Lelkének vezetése alatt, aki kutakodását maga és mások számára is minden bizonnyal áldássá teszi.

Lehet, hogy írásomban több helyt nagyon „kihajoltam”, de őszinte szó nélkül az egyházban se indulhat gyümölcöző, értelmes beszélgetés.

Glatz József

Summary

We open the newest issue of our periodical with a sermon from János Ittész, who testified about the the wonderfully difficult apostolic service , which is only bearable in Christ athorized with responsibility and dignity.

We continue our series explaining the Lutheran theology to everybody with the second part of the topic on the theologia crucis.

We are glad to bring as many as three studies. In the first one Enikő Böröcz makes the reader acquainted with the events of the time Lajos Ordass spent in Nagybörzsöny. Those interested in Biblestudy will surely enjoy the study of Dániel Novotny about the small young ones. The third study reveals the possibilities and dangers which result from the connection of Christianity and other religions.

We commemorate – from a Lutheran point of view – the great theologian, Karl Barth who was born 125 years ago. We also call our readers' attention to a book published recently entitled *Hacsak (Unless)*.

Finally we bring a writing from our Mail-bag written to an earlier published study from Tibor Fabiny.

Zusammenfassung

Die neueste Nummer unserer Zeitschrift beginnt mit der Abschiedspredigt von János Ittész, in dem er von dem wunderschönen aber schwierigen Dienst zeugt. Dieser kann aber nur mit von Christus bevollmächtigten Verantwortung und Würde vollzogen werden.

Weiters folgt die zweite Serie über die „theologia crucis“, die sich für allen verständlich, mit dem Thema vom lutherisch-theologischem Stadpunkt aus beschäftigt.

Es folgen drei Studien. In der ersten macht uns Enikő Böröcz mit den Geschehnissen im Leben Lajos Ordass's in Nagybörzsöny bekannt. Jenen für Bibelerklärungen interessierenden wird die Studie von Dániel Novotny über die Kleinsten eine Weide bedeuten. Die dritte Studie enthält jene Möglichkeiten und Gefahren der Verknüpfungen zwischen der Christenheit als Glaube und anderen Religionen.

Wir gedenken vom lutherischen Gesichtspunkt aus des vor 125 Jahre geborenen weltberühmten Theologen Karl Barth und bringen ins Lichtfelt sein vor nicht Langem erschienenes Buch mit dem Titel „Wenn nur“.

In unserer Leserserie steht eine Äusserung bezüglich der früher erschienen Studie von Tibor Fabiny.

E számunk szerzői

Dr. Böröcz Enikő lelkész, egyháztörténész – Budapest

Ittzés János ny. püspök – Győr

Kovács László lelkész – Sand

Novotny Dániel kisegítő lelkész – Mogyoród

Tubán József lelkész – Csorna

Véghelyi Antal lelkész, teológiai referens – Budapest

Weltler Rezső ny. lelkész – Győr

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Útravaló (áhítatok minden napra)	1970,-
Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Lyngar-Ordass:	A fákllya (ifjúsági áhítatos könyv)	450,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittzés J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Thurnayné Schulek V.:	Termő csipkebokor	2400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Ifj. Joób Olivér:	Tenger harcon át – Joób Olivér élete (1910–1969)	1800,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700,- Ft. Külföldre 15€ Egy szám ára 450,- Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Folyóiratunk legújabb számát **Ittész János** igehirdetésével kezdjük, aki búcsúzása alkalmán bizonysgot tett az apostoli szolgálat szépségesen nehéz, csak Krisztusban elhordozható, felelősséggel és méltósággal felhatalmazott voltáról.

Folytatjuk a lutheri teológiát mindenki számára érthetően megszólaltató sorozatunkat a theologia crucisról szóló téma második részével.

Három tanulmányt is közreadunk. Az elsőben **Böröcz Enikő** ismerteti meg az olvasót Ordass Lajos életének nagybörzsönyi eseményeivel.

A bibliamagyarázat iránt érdeklődők számára minden biztonnal csemege lesz **Novotny Dániel** kicsinyekről szóló tanulmánya. A harmadik tanulmány pedig azokat a lehetőségeket és veszélyeket tárja fel, mely a keresztyénség és más vallások kapcsolatából ered.

Megemlékezünk a 125 éve született teológus óriásról, Karl Barthról lutheránus szemmel, és olvasóink figyelmébe ajánljuk a *Hacsak* című közelmúltban megjelent kötetet.

Végül a *Postánkból* rovatban Fabiny Tibor korábban megjelent tanulmányához írt hozzászólást adjuk közzé.